

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลใน ตำรา เอกสาร วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับนวัตกรรมการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ด้านการมีวินัยในตนเอง ใฝ่เรียนรู้ มารยาทในสังคม และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลระยอง มีดังนี้

1. คุณลักษณะที่พึงประสงค์

- 1.1 ความหมายของคุณลักษณะที่พึงประสงค์
- 1.2 คุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับสังคมไทย
- 1.3 แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี
- 1.4 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์
- 1.5 แนวคิด หลักการ และกลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์
- 1.6 วิธีพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์

2. กลยุทธ์และนวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์

- 2.1 กลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะ
- 2.2 นวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี

3. โรงเรียนอนุบาลระยอง

- 3.1 ประวัติของโรงเรียน
- 3.2 วิสัยทัศน์
- 3.3 ข้อมูลบุคลากร
- 3.4 ขนาดและที่ตั้ง
- 3.4 สภาพชุมชน

4. คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของโรงเรียนอนุบาลระยอง

- 4.1 การมีวินัยในตนเอง
- 4.2 การใฝ่เรียนรู้
- 4.3 มารยาทในสังคมและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

5. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

- 5.1 ความหมาย
- 5.2 แนวคิดและปรัชญา

- 5.3 หลักการสำคัญ
- 5.4 ลักษณะสำคัญ
- 5.5 องค์ประกอบที่สำคัญ
- 5.6 เป้าหมาย
- 5.7 ขั้นตอนของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 5.8 เทคนิค หรือเครื่องมือศึกษาชุมชน
- 5.9 ประโยชน์
- 5.10 บทบาทของนักวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- 5.11 คุณสมบัตินักวิจัย
- 5.12 การประเมินผล
- 6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 คุณลักษณะที่พึงประสงค์
 - 6.2 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

คุณลักษณะที่พึงประสงค์

ความหมายของคุณลักษณะที่พึงประสงค์

มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้หลายท่านและหลายแง่มุม ดังนี้
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 253)

ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ดังนี้

“คุณลักษณะ” หมายถึง เครื่องหมายหรือสิ่งที่ชี้ให้เห็นความดีหรือลักษณะประจำ

“พึงประสงค์” หมายถึง ต้องประสงค์ ต้องการ

“คุณลักษณะที่พึงประสงค์” หมายถึง ลักษณะประจำตัวที่ชี้ให้เห็นถึงความดีที่เป็น
ที่ต้องการหรือที่ควรประสงค์

ประเวศ วะสี (2543, หน้า 12 – 19) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของมนุษย์ ดังนี้

1. คิดเป็น หมายถึง คิดอย่างมีเหตุผล เป็นคนมีเหตุผล คิดเชื่อมโยงเกิดปัญญา มีโลกทัศน์
และวิธีคิดที่สมบูรณ์ เข้าถึงความเป็นจริงทั้งหมด สามารถสร้างความรู้ใหม่ได้คิดถึงสิ่งสูงสุด
มีการพัฒนาทางจิตวิญญาณ
2. ทำเป็น หมายถึง ทำงานเป็น สร้างเป็น มีงานทำ บันทึกเป็น และชอบบันทึก มีทักษะ
ในการสื่อสาร มีทักษะในการเผชิญสถานการณ์ มีทักษะในการจัดการ

3. อยู่ร่วมกันเป็น หมายถึง เคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของเพื่อนมนุษย์รักและอนุรักษ ธรรมชาติ รักความยุติธรรม เห็นแก่ส่วนร่วม สามารถร่วมคิด ร่วมทำ สร้างความเป็นชุมชน

“คุณลักษณะศึกษา” เป็นคำที่แปลมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Character Education” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องและคล้ายคลึงกับ “Moral Education” และ “Virtue Education” คำเหล่านี้มักใช้ แทนกันและใช้ในความหมายเดียวกันในเชิงการจัดการศึกษาหรือกระบวนการจัดเกลาทางสังคม ที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลให้มีพฤติกรรมและความคิดที่อิงตามอุดมคติที่สังคมพึงประสงค์ ความหมายของคุณลักษณะศึกษาที่ประมวลจาก Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary Chicago Public Schools (1998 อ้างถึงใน ประเวศ วะสี, 2543, หน้า 25 – 29) หมายถึง กระบวนการ เรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มุ่งพัฒนาความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและพฤติกรรมที่ดี ในบุคคลเพื่อสร้างสรรค์สังคมที่ดีต่อไป นิยามข้างต้นชี้ให้เห็นว่าแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี ของเด็กและเยาวชนมีขอบข่ายครอบคลุมแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และพฤติกรรม ตามกรอบของค่านิยม จารีต ประเพณี คุณธรรม ศีลธรรมตามหลักศาสนา มาตรฐาน กฎเกณฑ์และข้อบังคับต่าง ๆ ในสังคม ตลอดจนสภาพในอุดมคติที่ควรจะเป็นทั้งในระดับบุคคล คือ ในเด็กและเยาวชน ตลอดจนในระดับสังคมและประเทศต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการการวิจัย แห่งชาติ, 2550, หน้า 10)

การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ หมายถึง กิจกรรมอย่างหนึ่งที่ทำเป็น มีความซับซ้อน อย่างมีระบบ เพื่อสร้างความมั่นใจ ต่อคุณภาพของนักเรียน (กรมวิชาการ, 2544, หน้า 146)

ดังนั้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ จึงหมายถึง ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม พฤติกรรม การกระทำ และการแสดงออกของบุคคลในทางที่ดีซึ่งตรงกับความต้องการทางสังคม

คุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับสังคมไทย

หน่วยงานหรือนักวิชาการต่าง ๆ ได้ศึกษาและให้ทัศนะเกี่ยวกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของคนไทยไว้หลายประการ ดังนี้

มณฑนา สังฆะภิญญ์ และวราพรธน น้อยสุวรรณ (2535) ได้กล่าวถึงลักษณะของคนไทย ที่พึงประสงค์ในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2543) ที่ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของคน ไทยสมัยใหม่ ว่าควรประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1. คุณลักษณะด้านปัญญา ได้แก่ เป็นผู้รู้จักเหตุผล มีวิจารณญาณในการแยกแยะ ความคิดชอบชั่วดีคุณและโทษรู้จักสิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำบนพื้นฐาน ความจริง รู้จักแก้ปัญหาได้อย่างชาญฉลาดปราศจากอคติ รู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นได้ อย่างรวดเร็วและหลากหลาย รู้คุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย รู้จักการเลือกรับวิทยาการ และวัฒนธรรมภายนอกท่ามกลางความสับสนวุ่นวายและสภาพการแข่งขันของสังคมในเศรษฐกิจ ยุคใหม่

2. คุณลักษณะด้านจิตใจ ได้แก่ การมีความละเอียดต่อการกระทำผิด ประพฤติปฏิบัติ
ในระบอบของความถูกต้องดีงาม มีสมาธิ และความอดทนหนักแน่น

3. ด้านสังคม ได้แก่ ช่วยเหลือเกื้อกูลประ โยชน์ต่อกันและกันโดยไม่เห็นแก่ตัวตระหนัก
และปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบที่พึงมีต่อผู้อื่น สังคมและมนุษยชาติแก้ปัญหา
โดยสันติวิธี เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นตามระบอบประชาธิปไตย รู้จักใช้ อนุรักษ์และ
เสริมสร้างทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีจิตสำนึกมุ่งมั่นที่จะพัฒนาและมีความพร้อม
ที่จะร่วมมือสร้างสรรค์สังคมให้มีสันติสุข

4. คุณลักษณะด้านร่างกาย ได้แก่ รู้จักรักษาสุขภาพอนามัยของทั้งตนเองและสมาชิก
ในครอบครัวได้อย่างเหมาะสม มีความสามารถและทักษะในการประกอบกิจการงานและอาชีพ
ที่สอดคล้องกับสมรรถภาพและศักยภาพของบุคคล

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์ และคณะ (2541) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของคนไทย
ในอนาคตไว้ว่า คนไทยจะมีพัฒนาการสมัย มีสุขภาพดี มีสมรรถภาพทางกายสมบูรณ์ มีสุขนิสัย
ที่ดี เป็นผู้มีความรับผิดชอบอันดี มีความเป็นประชาธิปไตย มีความรู้และทักษะทางเทคนิค สามารถ
ใช้เครื่องมือและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีได้อย่างคล่องแคล่ว ที่สำคัญควรต้องมีความสามารถ
ในการปรับตัวได้อย่างผสมผสานในคุณลักษณะต่างข้ามมิติต่าง ๆ เพื่อหาจุดที่สมดุลระหว่าง
คุณลักษณะดังต่อไปนี้ เพื่อจะเป็นประ โยชน์ต่อสังคมไทย และสังคมโลกในอนาคต คือ

1. การเป็นผู้นำที่ดีและเป็นผู้ตามที่ดี
2. การรักธรรมชาติ ศิลปะและการรักวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี
3. การมีชีวิตและรู้จักพอและการมีชีวิตแข่งขันกันเพื่อประโยชน์สูงสุด
4. การร่วมมือกันและการแข่งขัน
5. ค่านิยมความเสมอภาคและค่านิยมเกื้อกูล มุ่งประโยชน์ตน
6. การเห็นคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเห็นคุณค่าวิทยาการสมัยใหม่
7. การอยากเรียนรู้และการอยากเรียนเพื่อปัญญา เพื่ออาชีพ
8. การเรียนรู้ลึกซึ้งและการเรียนรู้กว้างขวางหลายสาขา รู้รอบ
9. การหวงแหนวัฒนธรรมไทย และการรับวัฒนธรรมต่างชาติ
10. ความสามารถในการทำงานเป็นทีมและความเป็นปัจเจกชน

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2541) ได้กำหนดแผนปฏิบัติการพัฒนาเด็กและเยาวชนประจำปี 2543 และ 2544 ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) โดยกำหนดเป้าหมายไว้ว่า จะเพิ่มศักยภาพและสร้างความเสมอภาคทางโอกาสให้กับเด็ก และเยาวชน ทั้งในกลุ่มภาวะยากลำบาก กลุ่มปกติทั่วไป และกลุ่มปัญญาเลิศ เพื่อเตรียมความพร้อมให้เป็นบุคคลที่มีคุณค่าอยู่ในสังคมอนาคตได้อย่างมีความสุข โดยมีคุณลักษณะที่ประสงค์ดังนี้

1. มีสายใยผูกพันกับสมาชิกในครอบครัว
 2. มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ เจริญเติบโตสมวัยมีบุคลิกภาพที่เหมาะสม มั่นคง มีความเคารพและภาคภูมิใจในตนเอง
 3. มีวัฒนธรรมที่ดีงาม เข้าใจหลักการที่ถูกต้องของศาสนา สาระแก่นแท้ของชีวิตและคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น
 4. มีความสามารถในการสื่อสารมากกว่า 1 ภาษา รู้จักใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและเข้าใจถึงสารประโยชน์เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย
 5. เต็มใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีวินัย มีเหตุผลและพร้อมที่จะเสียสละและโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
 6. เข้าใจสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันและการทำงาน รวมทั้งเคารพสิทธิของผู้อื่น
 7. รู้จักคิด ไม่มั่งงาย และรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเองตลอดจนเห็นคุณค่าของพลังงาน รวมทั้งเคารพสิทธิของผู้อื่น
 8. มีการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย เป็นผู้ผลิตที่รับผิดชอบต่อสังคม รู้จักสร้างงานและอาชีพอิสระที่มีระบบการจัดการที่ดี
 9. รู้จักรับผิดชอบในการรักษาและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
 10. รู้จักเปลี่ยนแนวคิดและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง
- กรมวิชาการ (2544) ได้กำหนดจุดหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มุ่งพัฒนาคนไทยเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดีมีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพจึงกำหนดจุดหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังต่อไปนี้
1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
 2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า

3. มีความรู้อันเปี่ยมล้น รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และความเจริญก้าวหน้า ทางวิทยาการ มีทักษะแบบศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยีปรับวิธีการคิด วิธีการทำงาน ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์

4. มีทักษะและกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต

5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกที่ดี

6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภคมีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าผู้บริโภค

7. เข้าใจในประวัติศาสตร์ของชาติไทยภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดียึดมั่น ในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติ และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

9. รักประเทศชาติและท้องถิ่นมุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม กรมวิชาการและคณะกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ในคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, หน้า 18 – 24) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ในระดับประถมและมัธยมศึกษาไว้ดังนี้คือ

1. สามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ สามารถคิดอย่างเป็นระบบ มีวิจารณ์ญาณ มีสมาธิ ในการเรียน และการทำงาน

2. มีศักยภาพในการตัดสินใจ

3. มีศักยภาพในเชิงพหุปัญญา ความถนัด สามารถพัฒนางานและอาชีพของตนเอง

4. สามารถเรียนรู้ ทำงาน ด้วยการพึ่งตนเองใช้วิถีประชาธิปไตยในการทำงานกลุ่ม ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุข

5. มีนิสัยการทำงานอย่างมีระบบ รักการอ่าน ค้นคว้า เรียนรู้จากการปฏิบัติตน สร้างสรรค์ผลงาน มีทักษะการจัดการ สามารถนำเสนอและถ่ายทอดสื่อความได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

6. มีวินัยในตนเอง มีบุคลิกภาพมั่นคง สามารถแสดงออกอย่างสร้างสรรค์และเหมาะสม มีเหตุผลริยามารยาทและความเป็นไทย เห็นคุณค่าของตนเองและยอมรับผู้อื่น ประเมินตนเองและ ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ

7. มีสุขนิสัยและทักษะทางสุขภาพ มีทักษะในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม

8. มีประสบการณ์ตรงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2540) ได้กล่าวเกี่ยวกับคุณลักษณะของเด็กไทย ที่พึงประสงค์ที่สามารถอยู่ในสังคมยุคใหม่ ได้อย่างมีคุณภาพ ดังนี้

1. การเป็นคนดี หมายถึงคุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมของควมมีวินัยและค่านิยม ประชาธิปไตย

1.1 ความมีวินัย คือคุณลักษณะจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลนั้นสามารถ ควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระเบียบ กฎ กติกาของสังคม เพื่อประโยชน์ของตนและส่วนรวม ซึ่งมีพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความมีวินัย ดังนี้ สนใจใฝ่รู้ ควบคุมตนเอง รับผิดชอบ มีเหตุผล ซื่อสัตย์ ขยัน ตรงต่อเวลา เชื้อมั่นในตนเอง อดทน เป็นผู้นำ ความร่วมมือ การรับฟัง/ เคารพความคิดเห็น ผู้อื่น การเคารพในสิทธิของผู้อื่น การช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง การยอมรับการกระทำของตน การรู้จัก เสียสละและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่นและส่วนรวม การทำตามข้อตกลง ความเชื่อมั่น ในตนเองและผู้อื่น การมีวินัยในการเรียนรู้

1.2 ค่านิยมประชาธิปไตย คือ คุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมของบุคคล ที่เห็นคุณค่าของตนเองและคุณค่าของผู้อื่น เคารพและป้องกันสิทธิของตนเองและผู้อื่น ด้วยน้ำใจ ที่เคารพต่อคุณค่าของเสียงส่วนใหญ่ ด้วยความเข้าใจระหว่างกันและกัน ด้วยความสันติ พฤติกรรม บ่งชี้ถึงความมีประชาธิปไตย ดังนี้ เห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น การยอมรับฟังความคิดเห็นผู้อื่น การเคารพสิทธิ ป้องกันสิทธิของตนเอง การเคารพสิทธิผู้อื่น ความมีเหตุผล การเคารพกติกา ของสังคม ทำงานร่วมกับผู้อื่นเป็น มีความเสียสละ มองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจผู้อื่น ไม่มีจิตใจเป็นเผด็จการ

2. การเป็นคนเก่ง หมายถึงเก่งในการเรียนรู้ที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้ที่จะทำงานและ อยู่ร่วมกับผู้อื่น ดังนี้

2.1 การเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยการพัฒนาทักษะความคิด (วิเคราะห์ สังเคราะห์ จำแนก จัดลำดับความสำคัญ) และทักษะการแก้ปัญหาโดยมีพฤติกรรมที่บ่งชี้ ประกอบด้วยรู้แหล่งข้อมูล และวิธีการแสวงหาความรู้ที่หลากหลาย สามารถรวบรวมข้อมูล สามารถสรุปความ แปลความ ข้อมูล สามารถนำข้อมูลไปใช้ในการกำหนดวิธีการแก้ปัญหาได้ สามารถจัดลำดับความสำคัญ ของเรื่องได้ สามารถกำหนดขั้นตอนในการแก้ปัญหาในรูปของยุทธวิธี สามารถใช้ข้อมูล ในการตัดสินใจ สามารถใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ สามารถประยุกต์ใช้และพัฒนาความรู้

2.2 การเรียนรู้ที่จะทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่น ด้วยการพัฒนาทักษะการจัดการทักษะ การวิเคราะห์ตนเอง และการพัฒนาความเข้าใจและความรู้สึกของผู้อื่น

2.2.1 ทักษะการจัดการ พฤติกรรมที่บ่งชี้ ประกอบด้วยความสามารถในการ วางแผน พฤติกรรมที่แสดง ได้แก่

2.2.1.1 วิเคราะห์งานใช้ข้อมูลในการตัดสินใจ กำหนดขั้นตอนการทำงาน

2.2.1.2 ความสามารถในการปฏิบัติงาน พฤติกรรมที่แสดง ได้แก่
การประสานงาน ทำงานเป็นระบบตามแผน บริหารเวลาและใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

2.2.1.3 ความสามารถในการติดตาม ประเมินผล และสรุปผลงาน พฤติกรรม
ที่แสดง ได้แก่ ติดตามงานอย่างเป็นระบบ ประเมินผลและปรับปรุงงาน สรุปผลงาน

2.2.1.4 มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการจัดการพฤติกรรมที่แสดง ได้แก่
เลือกใช้วิธีการแก้ปัญหาที่เหมาะสม เลือกใช้วิธีการตัดสินใจได้อย่างเหมาะสม ปรับตัวให้เหมาะสม
กับสถานการณ์

2.2.2 ทักษะการวิเคราะห์ตนเอง พฤติกรรมที่บ่งชี้ ประกอบด้วยมองเห็นจุดเด่น
และจุดด้อยของตนเอง สามารถรับรู้และเข้าใจความรู้สึกและอารมณ์ของตนเองเห็นคุณค่าและ
ความสำคัญของตนเอง รู้จักประมาณตนเอง

2.2.3 การเข้าใจ พฤติกรรมที่บ่งชี้ ได้แก่ รู้เห็นอกเห็นใจบุคคลอื่น มีความไว
ต่อความรู้สึกของผู้อื่น รู้จักการรักษาสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น

3. มีความสุข หมายถึง มีความสุขกายและสุขใจ

3.1 สุขกาย หมายถึง ภาวะที่ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ทั้งทางกาย จิตใจ และสามารถ
อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีพฤติกรรมบ่งชี้ ประกอบด้วย เห็นคุณค่าของการออกกำลังกาย
ออกกำลังกายสม่ำเสมอ เหมาะสมกับวัย พักผ่อนอย่างเพียงพอ รู้จักเลือกรับประทานอาหาร
ที่มีประโยชน์ และสะอาด รู้จักรักษาสุขภาพ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดูแลรักษาสุขภาพให้แข็งแรง
สมบูรณ์อยู่เสมอ รู้จักรักษาความสะอาดร่างกาย เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัย รู้จักปฏิบัติตน
เพื่อป้องกันการโรคภัยไข้เจ็บ รู้จักการป้องกันอันตรายจากอุบัติเหตุต่าง ๆ ละเว้นสิ่งเสพติด

3.2 ความสุขใจ (สุขภาพจิตดี) หมายถึง การที่บุคคลรู้จักตนเองเป็นอย่างดี ยอมรับ
ข้อบกพร่องที่ตนมี ภาควุมิใจในข้อดีของตน มีอารมณ์แจ่มใส มีจิตใจมั่นคง ไม่วิตกกังวลและ
ความตึงเครียด มองโลกในแง่ดี สามารถที่จะปรับตนให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ รวมทั้งสามารถ
ที่จะหาความสุขจากสิ่งแวดล้อมของตนเองได้ด้วย ซึ่งมีพฤติกรรมที่บ่งชี้ ดังนี้ มีความคิดดี มีเหตุผล
ไม่มีความขัดแย้งในจิตใจ ความเชื่อมั่นและเข้าใจตนเองอย่างดี สามารถเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ
ที่มากระทบได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง ปราศจากการเจ็บป่วยทั้งด้านร่างกายและจิตใจพึงพอใจ
ในการกระทำที่พิจารณาว่าดี ถูกต้อง รู้จักตน และเข้าใจตนเองดี รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
มีความรักและไว้วางใจผู้อื่นอย่างจริงใจ ทำประโยชน์ให้แก่หมู่คณะ

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2545, หน้า 3 – 4) กล่าวว่า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาศักยภาพ
ของผู้เรียน หมายถึง แนวความคิด หรือชุดของความคิดในการจัดการศึกษาทางเลือกเพื่อสร้างเสริม

พลังความสามารถที่มีอยู่ในตัวของผู้เรียนให้เจริญเติบโตเต็มศักยภาพ และนำพลังของศักยภาพ มาพัฒนาคน ชุมชน สังคม ได้อย่างเหมาะสมกับความสามารถแห่งตน ศักยภาพจะได้รับการกระตุ้น และพัฒนา โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authenticity Learning) การประเมินผล ตามสภาพจริงรวมทั้งบทบาทของผู้สอนเป็นผู้เอื้ออำนวยกระบวนการเรียนรู้ (Facilitator) เป็นนักจัดการการเรียนรู้เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความสนใจตามถนัดและความต้องการ เป็นการเสริมสร้างศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เจริญถึงขีดสุด ผู้เรียนสามารถคิดเป็นพึ่งตนเองได้ และรู้จักวิธีการแก้ปัญหา จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลัง เพื่อเป้าหมายการจัดการศึกษา ให้เป็นคนดี คนเก่ง และคนมีความสุข สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ในโลกแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งต้องการบุคคลที่มีคุณลักษณะดังนี้

1. มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถวิเคราะห์ เลือกรับและปฏิเสธข้อมูลข่าวสาร ได้การพัฒนาศักยภาพความคิดสร้างสรรค์ให้เจริญเติบโตเต็มศักยภาพ เพื่อจะอยู่และสามารถ ควบคุมและเลือกใช้ระบบสารสนเทศเป็น
2. มีความสามารถในการสื่อสารการสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น คนในศตวรรษที่ 21 ภาษาเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเครื่องมือในการสื่อสารเพื่อสร้างความสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น รวมทั้งการแสวงหาความรู้ได้รวดเร็ว ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ รวมทั้งการใช้ภาษาเทคโนโลยี จะเป็นเครื่องมือในการสื่อสารในการเข้าถึงองค์ความรู้ เป็นการเรียนเพื่อแสวงหาความจริง
3. มีความสามารถในการเรียนรู้ หัวใจสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองโดยตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้เป็นอริยาทรมัยในตน รู้วิธีการเรียนรู้ ที่จะเรียนรู้เพื่อจะอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเรียนรู้ที่จะเป็นบุคคลที่ใช้ศักยภาพของตนเพื่อทำประโยชน์ แก่ส่วนรวมอย่างสร้างสรรค์
4. มีค่านิยมในการตัดสินใจที่ถูกต้อง รู้ว่าตัวเองคือใคร ต้องการเป็นอะไร และสามารถ อธิบายได้เกี่ยวกับการตัดสินใจเพื่ออะไร และด้วยเหตุผลอย่างไร
5. มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและสังคมสมัยใหม่ มีความฉลาด ทางการควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ดีทางจิตใจเป็นบุคคลที่เห็นอกเห็นใจผู้อื่น รู้จักการเอาใจเข้ามาใส่ใจเรา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีน้ำใจ สามารถควบคุมตนเอง รู้ข้อดีข้อเสีย ของตนเองนำมาปรับปรุงตนเอง สามารถจัดการกับความขัดแย้งทางอารมณ์ของตนเองได้ รวมทั้งการจัดการกับความเครียด ความโกรธ ความเกลียด สามารถแก้ปัญหาเป็น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542, หน้า 7 – 12) ได้มีนโยบายพัฒนา มาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อปรับปรุงคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาเป็นตัวเองซึ่ง ในการประเมินเด็กโดยได้จัดทำมาตรฐานการศึกษาและตัวบ่งชี้ด้านผู้เรียน 12 มาตรฐาน ดังนี้

มาตรฐานที่ 1 มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์โดยมีตัวบ่งชี้ดังนี้

1. มีวินัย มีความรับผิดชอบ ปฏิบัติตนตามระเบียบและหลักธรรมเบื้องต้น

ของแต่ละศาสนา

2. ซื่อสัตย์สุจริต
3. มีความเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
4. ประหยัด ใช้สิ่งของและทรัพย์สินอย่างประหยัดและคุ้มค่าทั้งของตนเองและส่วนร่วม

มาตรฐานที่ 2 เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและปฏิบัติตนตามระบอบประชาธิปไตย มีตัวบ่งชี้ดังนี้

1. เคารพและรับฟังคำแนะนำของพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่และร่วมกิจกรรมของครอบครัว
2. รักษาสิทธิเสรีภาพของตนเองและเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น
3. มีความรู้ปฏิบัติตนตามกฎหมายไม่เป็นปัญหาของสังคมและอยู่ในสังคม

อย่างมีความสุข

4. ร่วมกิจกรรมในการพัฒนาโรงเรียนและท้องถิ่น
5. รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

มาตรฐานที่ 3 มีจิตสำนึกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยมีตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. รู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อม และตระหนักถึงผลกระทบต่อตนเองและสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม

2. ปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม
3. ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า

มาตรฐานที่ 4 มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์ ตัวบ่งชี้ดังนี้

1. สามารถจำแนกประเภทข้อมูลเปรียบเทียบและมีความคิดรวบยอด
2. สามารถประเมินค่าความเชื่อถือของข้อมูลรู้จักพิจารณาข้อดี – ข้อเสีย ความถูกต้อง – ผิด ระบุเหตุ – ผล ค้นหาคำตอบ เลือกวิธีและมีปฏิญาณในการแก้ปัญหาและตัดสินใจได้อย่างสันติและมีความถูกต้องเหมาะสม

3. มีความคิดริเริ่ม มีจินตนาการ สามารถคาดการณ์และกำหนดเป้าหมายได้

มาตรฐานที่ 5 มีความรู้และทักษะที่จำเป็นในการเรียนรู้ตามหลักสูตร ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในกลุ่มประสบการณ์กลุ่มวิชา/หมวดวิชาที่สำคัญตามเกณฑ์

มาตรฐาน

2. มีความสามารถในการใช้ภาษาสื่อสารและทักษะการสื่อสารเชิงเทคโนโลยี
3. มีทักษะพื้นฐานการคิดคำนวณ

มาตรฐานที่ 6 มีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองรักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีความกระตือรือร้น สนใจการเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ รู้จักตั้งคำถามเพื่อหาเหตุผล
2. รักการอ่าน สามารถใช้ห้องสมุดแหล่งความรู้ สื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ ทั้งในและ

นอกโรงเรียน

3. สามารถสรุปประเด็นการเรียนรู้และประสบการณ์ได้อย่างถูกต้อง
- มาตรฐานที่ 7 เห็นคุณค่าและภูมิใจในภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมที่ดีของไทย ตัวบ่งชี้ ดังนี้
1. รู้จักท้องถิ่น รักและร่วมพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง
 2. มีความรู้ ความเข้าใจในภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะภูมิปัญญาของท้องถิ่นและนำมาใช้ได้
 3. ชื่นชมและสืบสานศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่นและของไทย
- มาตรฐานที่ 8 รู้จักตนเอง พึ่งตนเองได้มีบุคลิกภาพที่ดี ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. รู้ถึงความมั่งคั่ง ความสามารถ ความสนใจ ข้อดี ข้อด้อย ของตนเอง และพยายาม

ปรับปรุงตนเอง

2. เป็นตัวของตัวเอง มีความสนใจ กล้าแสดงออกเหมาะสม และให้เกียรติผู้อื่น
3. รู้กาลเทศะในการใช้คำพูด กริยามารยาทและการแต่งกาย
4. สามารถกำหนดเป้าหมาย แนวทาง ตัดสินใจและแก้ปัญหาของตนเองได้

มาตรฐานที่ 9 มีทักษะในการทำงานรักการทำงานสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้และมีเจตคติที่ดีต่ออาชีพ สุจริต ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. สามารถวางแผนงาน ปฏิบัติตามแผนและบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ
2. ขยัน อดทน ละเอียดรอบคอบในการทำงานพัฒนางานสามารถทำงานอย่างมีความสุข

และภูมิใจในผลงานของตน

3. มีความสามารถในการจัดการ และทำงานเป็นกลุ่มได้
4. มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพสุจริต

มาตรฐานที่ 10 มีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี ตัวบ่งชี้ ดังนี้

1. มีน้ำหนัก ส่วนสูงตามเกณฑ์มาตรฐาน
2. มีสมรรถภาพทางกายตามเกณฑ์มาตรฐาน
3. ร่าเริง แจ่มใส มนุษย์สัมพันธ์ที่ดีกับครูเพื่อน และบุคคลทั่วไป
4. รู้จักดูแลสุขภาพ และป้องกันตนเองจากอุบัติเหตุ

3.1 ความมีมนุษยสัมพันธ์ พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ การแสดงกริยาท่าทางสุภาพต่อผู้อื่น พุดจาสุภาพช่วยเหลือผู้อื่น รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นให้ความร่วมมือ ชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ กล่าวคำขอบคุณ หรือขอโทษได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์

3.2 ความกตัญญูทกเวที พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ ตระหนักในพระคุณครูอาจารย์ มีสัมมาคารวะต่ออาจารย์ อย่างสม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลังอาสาช่วยเหลืองานครู – อาจารย์

3.3 ความอดกลั้น พฤติกรรมบ่งชี้ ได้แก่ มีสติและสามารถควบคุมอารมณ์ได้ดี ควบคุมกริยามารยาทในสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้

ชูศรี ต้นพงศ์ (2546, หน้า 38) ได้กล่าวว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ คือต้นทุนของความสำเร็จในชีวิต เป็นที่ยอมรับกัน โดยทั่วไปว่า การมีอุปนิสัยที่ดีหรือที่เรียกกันว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์อัน ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความซื่อสัตย์ ความอดทน ความยุติธรรม ความ پاکเพียร การมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย และการปฏิบัติต่อผู้อื่น เสมือนปฏิบัติต่อตนเองนั้นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และเป็นปัจจัยพื้นฐานของความสำเร็จในชีวิต

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2546) ได้ให้แนวคิดคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ไว้เป็น 4 มิติ ดังนี้

1. มิติด้านร่างกาย ได้แก่

- 1.1 พัฒนาการด้านร่างกายเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ตามเกณฑ์ในแต่ละช่วงวัย
- 1.2 พัฒนาการด้านสติปัญญาเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ตามเกณฑ์ในแต่ละช่วงวัย
- 1.3 มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงไม่เจ็บป่วยง่าย

2. มิติด้านจิตใจ ได้แก่

- 2.1 เป็นผู้รู้จักและเข้าใจตนเองเป็นอย่างดี
- 2.2 เป็นผู้รู้จักและเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น ได้เป็นอย่างดี
- 2.3 เป็นผู้รู้จักและเข้าใจสถานการณ์สภาพแวดล้อมภายนอกต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

3. มิติด้านความรู้

- 3.1 รู้อย่างลึกซึ้งถึงแก่นสาระของวิชา
- 3.2 รู้รอบด้านเชิงสหวิทยาการ
- 3.3 รู้ไกลไปถึงอนาคต

4. มิติด้านทักษะความสามารถ

- 4.1 ทักษะด้านการคิด
- 4.2 ทักษะการสื่อสาร

4.3 ทักษะภาษาต่างประเทศ

4.4 ทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศ

4.5 ทักษะทางสังคม (ทักษะมนุษยสัมพันธ์, ทักษะการปรับตัว, ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น)

4.6 ทักษะทางอาชีพ

4.7 ทักษะทางสุนทรียะ

4.8 ทักษะการจัดการ

คุณลักษณะที่ดีของคนไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดในมาตรฐานการศึกษาชาติ คือ คุณธรรม และจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก โดยคนไทยต้องมีการดำเนินชีวิต โดยกายสุจริต วชิสุจริต และมนสุจริต สำหรับการวิจัยนี้ได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ คุณลักษณะด้านคุณธรรม คุณลักษณะด้านสังคม และคุณลักษณะด้านการเรียนรู้ (ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, 2549, หน้า 12 – 13)

1. คุณลักษณะด้านคุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นสภาพความดีงามในด้านต่าง ๆ และหากยึดจุดของคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนร่วมตามแนวพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและ เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมี 4 ชุด ได้แก่ 1) คุณธรรมที่เป็นปัจจัยแรงผลักดัน หมายถึง สภาพความดี งามที่ช่วยเร่งรัดให้การกระทำใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความสามารถพึ่งตนเอง และความมีวินัย 2) คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดการกระทำใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่อง เช่น ฉันทะ ความรับผิดชอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความกตัญญู 3) คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยยึดประวิงหรือดักเตือนให้การกระทำใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมาย ที่ตั้งไว้ เช่น ความมีสติและรอบคอบ และความตั้งใจดีให้ดีและ 4) คุณธรรมที่เป็นปัจจัยสนับสนุน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยส่งเสริมให้การกระทำใด ๆ ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ เช่น ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกัน ความเอื้อเฟื้อต่อกัน ความไม่เห็นแก่ตัว ความไม่เอาเปรียบ เปรียบผู้อื่น ความอะลุ่มอล่วยถ้อยทีถ้อยอาศัย

2. คุณลักษณะด้านสังคม หมายถึง คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมและ การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ความมีกิริยามารยาท การปรับตัว ความตรงต่อเวลา ความสุภาพ การมีสัมมาคารวะ การพูดจาไพเราะ และความอ่อนน้อมถ่อมตน

3. คุณลักษณะด้านการเรียนรู้ หมายถึงคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหาความรู้ การทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ เช่น ความใฝ่รู้ใฝ่เรียน ความรักในโรงเรียน และความรักการอ่าน

แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี

Berkowitz (2006 อ้างถึงใน สารกร มหาหิงค์, 2550, หน้า 20) เสนอว่า คุณลักษณะศึกษา เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไม่ควรใช้การเพิ่มโปรแกรมหรือกิจกรรมเข้าในโรงเรียน หากแต่ควรแปรเปลี่ยนวัฒนธรรมของโรงเรียนและการดำเนินชีวิต ในขณะที่ Michigan State University Extension ได้เสนอแนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมของเด็กและเยาวชนของมูลนิธิจริยธรรมโจเซฟีน (Josephine Institute of Ethics) โดยจัดเป็น โครงการต่าง ๆ ที่พัฒนาจริยธรรมต่าง ๆ ให้แก่เด็กและเยาวชนตามโรงเรียนและองค์กรต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมีชุดกิจกรรมที่เรียกว่า “Character Counts” ที่ใช้ในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กในช่วงอายุ ต่าง ๆ 5 ช่วง ได้แก่ 4 – 6 ปี, 6 – 9 ปี, 9 – 11 ปี และ 11 – 13 ปี และวัยรุ่น โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญ 6 ประการ (Six Pillars of Character) ที่มุ่งสร้างเสริมให้เกิดกับนักเรียน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเคารพผู้อื่น ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม การดูแลเอาใจใส่เกื้อกูล และความเป็นพลเมืองที่ดี

Gholar (2006 อ้างถึงใน สารกร มหาหิงค์, 2550, หน้า 20) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนา คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กผ่านการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับเด็ก โดยจัดเป็นศูนย์ คุณลักษณะศึกษา เพื่อการศึกษาและสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของนักเรียน นอกจากนั้นยังเน้นการเสริมสร้างการยอมรับตนเอง (Self Esteem) ให้แก่เด็ก แนวคิดดังกล่าวเน้นการพัฒนาการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมทั้งทางสติปัญญา (Cognitive Area) ในด้านความรู้ความเข้าใจในคุณลักษณะที่ดีตลอดจนการพัฒนาจิตใจ (Affective Area) ของนักเรียน ซึ่งจะส่งผลต่อการประพฤติการปฏิบัติตนของเด็ก แนวทางนี้หมายรวมถึง การบูรณาการการสอนและการสอดแทรกเข้ากับหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนปกติเพื่อพัฒนา คุณลักษณะของเด็กมีลักษณะที่ให้นักเรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองจากกิจกรรมการเรียนรู้หรือ ประสบการณ์ที่หลากหลาย ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning) การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) กิจกรรมที่เน้นการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับ การพัฒนาคุณลักษณะของเด็กนั้น Character Education Partnership เสนอว่า ไม่สามารถระบุวิธีการใดวิธีการหนึ่งได้อย่างเฉพาะเจาะจงว่าจะมีประสิทธิภาพ ในการจัดคุณลักษณะศึกษา แต่มีหลักการสำคัญ 11 ประการในการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนา คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนที่ควรยึดถือประกอบด้วย

หลักการที่ 1 ส่งเสริมและให้ความสำคัญกับค่านิยมเชิงจริยธรรม โดยทำให้นักเรียนเห็น ความสำคัญของการมีจริยธรรมเป็นคุณสมบัติของคนดีหรือคนที่มีคุณลักษณะที่ดี

หลักการที่ 2 ให้นิยามคำว่า “คุณลักษณะหรือคุณลักษณะ” ให้เข้าใจง่าย โดยรวมความหมายในเชิงความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมเข้าเป็นองค์ประกอบของคุณลักษณะต่าง ๆ

หลักการที่ 3 ใช้วิธีการพัฒนาคุณลักษณะที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้พัฒนาตนเองโดยตรงอย่างรอบด้าน และมีประสิทธิภาพ

หลักการที่ 4 สร้างเครือข่ายโรงเรียนและชุมชนในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน

หลักการที่ 5 เปิดโอกาสและจัดประสบการณ์แสดงออกในทางคุณธรรมให้แก่ นักเรียน

หลักการที่ 6 ผนวกการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนเข้ากับหลักสูตรวิชาการใน ที่สอน

หลักการที่ 7 พยายามส่งเสริมแรงจูงใจในตัวนักเรียน

หลักการที่ 8 จัดให้บุคลากรทางการศึกษามีโอกาสพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเช่นเดียวกันกับที่พัฒนานักเรียน

หลักการที่ 9 ส่งเสริมการเป็นผู้นำในด้านคุณธรรมของนักเรียนและให้การสนับสนุนการจัดคุณลักษณะศึกษาอย่างต่อเนื่อง

หลักการที่ 10 จัดให้สมาชิกในครอบครัวชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างคุณลักษณะที่ดีให้แก่ นักเรียน

หลักการที่ 11 ประเมินคุณลักษณะต่าง ๆ ของนักเรียนทั้ง โรงเรียนและการดำเนินการของบุคลากรของ โรงเรียนในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ ของนักเรียน

Ryan (2002 อ้างถึงใน สารคร มหาหิงค์, 2550, หน้า 21) เสนอแนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (The Six E's of Character Education) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การยกตัวอย่างและปฏิบัติเป็นแบบอย่าง (Example) แนวทางการยกตัวอย่างของการประพฤติปฏิบัติที่สะท้อนคุณลักษณะที่พึงประสงค์นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนเพื่อยกตัวอย่างพฤติกรรมที่ดีและไม่ดี พร้อมผลของการปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจ รวมถึงการประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของครูเพื่อให้นักเรียนเห็นด้วย การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีถือเป็นการยกตัวอย่างที่ดีที่สุดที่นักเรียนสามารถเห็นและเลียนแบบการกระทำ ความประพฤติต่าง ๆ ได้โดยตรง

2. การสอนอธิบายให้รู้จักใช้เหตุผล (Explanation) ต้องปรับเปลี่ยนแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน จากเดิมที่ควบคุมความประพฤติโดยเน้นการท่องกฎโดยขาดเหตุผลมาเป็นการใช้อธิบายให้รู้จักใช้เหตุผลและผลในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์หรือสนทนากับคุณลักษณะที่ดีและไม่ดี พร้อมอธิบายเหตุผลประกอบเพื่อสร้างความตระหนักและการปรับพฤติกรรมอันสะท้อนถึงคุณลักษณะของเด็กรออกมา

3. การเชิญชวนให้ทำความดี (Exhortation) การชี้แนะ เชิญชวนโดยใช้การเสริมแรงทางบวกควบคู่กับการพัฒนาความกล้าหาญเชิงจริยธรรม (Moral Courage Development) โดยให้กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่อายหรือกลัวที่จะทำในสิ่งที่ควร

4. การจัดสิ่งแวดล้อมเชิงคุณธรรม (Ethos or Ethical Environment) เพื่อต่อการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ไม่มีสิ่งชั่วร้ายไปในทางเสื่อม โดยเฉพาะในห้องเรียนซึ่งสังคมย่อยเล็ก ๆ ที่นักเรียนจะต้องสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ครูสามารถจำลองสังคมใหญ่ภายในห้องเรียนได้ สร้างบรรยากาศเชิงคุณธรรม

5. การจัดประสบการณ์ (Experience) การเปิดโอกาสให้เด็กได้สัมผัสสังคมภายนอกอย่างจริงจังนอกโรงเรียนจะช่วยให้เด็กเรียนรู้และซึมซับแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติตนอย่างพึงประสงค์

6. การคาดหวังความเป็นเลิศ (Expectations of Excellence) การวางเป้าหมายของตนเองของเด็ก เป็นเสมือนการกำหนดหลักชัยในการพัฒนาคุณลักษณะของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

Educational Materials Center (2003 อ้างถึงใน สาคร มหาหิงค์, 2550, หน้า 24 – 26) เสนอกลยุทธ์การปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) ของการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนไว้ 10 ประการ โดยการแยกปฏิบัติด้วยวิธีการต่าง ๆ ออกเป็น 4 กลุ่มรายละเอียด มีดังนี้

กลุ่มที่ 1 การนำหลักสูตรคุณลักษณะการศึกษาเพิ่มเติมเข้าไปกับความรู้ที่ครูสอน และสนับสนุนการเข้าใจคุณลักษณะต่าง ๆ อย่างแท้จริง โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศประกอบด้วยแนวทางที่ 1 เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมือนชีวิตจริงที่มีโอกาสพบ และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ตอบสนองต่อสถานการณ์นั้น ๆ อย่างหลากหลายแนวทางที่ 2 ทำให้คุณลักษณะศึกษาเป็นเสมือนเครื่องมือที่นำนักเรียนไปสู่เป้าหมายในการเรียนไม่ใช่นำคุณลักษณะศึกษาเข้ามาเพิ่มจากการเรียนการสอนตามปกติ แนวทางที่ 3 จัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้สะท้อนตนเองและกิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ เพื่อช่วยให้นักเรียนพัฒนาคุณลักษณะการยอมรับตนเองและผู้อื่นอย่างสมดุล

กลุ่มที่ 2-การจัดกิจกรรมการสอนทักษะต่าง ๆ ให้นักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ แนวทางที่ 4 คือให้นักเรียนได้ฝึกฟังและทำความเข้าใจความเชื่อของผู้อื่น ๆ และเคารพในความคิดของผู้อื่น ซึ่งหมายรวมถึงการยอมรับความแตกต่างของผู้อื่นด้วย แนวทางที่ 5 จัดกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะโดยใช้กิจกรรมกลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมือ เพื่อให้นักเรียนเรียนรู้การวางแผน การจัดกิจกรรม และสะท้อนผลที่ได้จากการตัดกิจกรรมร่วมกัน

กลุ่มที่ 3 การจัดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาประสิทธิภาพในตัวเองและการยอมรับตนเอง
 ของนักเรียน แนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ แนวทางที่ 6 จัดโอกาสให้นักเรียนได้กำหนดสัญญา
 กับตนเองในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ แนวทางที่ 7 จัดโอกาสที่ช่วยให้นักเรียนเชื่อมั่นในตนเอง

กลุ่มที่ 4 การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนช่วยสังคม แนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ
 แนวทางที่ 8 จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทัศนคติและการปฏิบัติตนในทางที่ดีให้แก่ นักเรียนแนวทาง
 ที่ 9 จัดโอกาสการเรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้อุทิศหรือบำเพ็ญตน
 ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม แนวทางที่ 10 ให้ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณลักษณะ
 ของนักเรียน

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน
 กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักการและแนวทางปฏิบัติในการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดี
 ของเด็กและเยาวชน แบ่งออกได้เป็น 4 แนวทาง

แนวทางที่ 1 การพัฒนาหลักสูตรวิชาเฉพาะเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน
 คือวิชาหลักพลเมือง ซึ่งหมายถึง วิชาสำคัญหรือวิชาบังคับที่จัดให้นักเรียน ได้เรียนรู้คุณลักษณะและ
 การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดี โดยจัดให้มีหลักสูตรวิชาดังกล่าวแยกต่างหากจากกลุ่มสาระวิชา
 ที่มีอยู่ในหลักสูตรปกติ

แนวทางที่ 2 การบูรณาการกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเข้าไปกับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ
 เป็นการสอดแทรกการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเข้าไปในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระวิชา
 โดยเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนกับคุณลักษณะที่ดีที่ต้องการเสริมสร้างพัฒนาให้เหมาะสมเป็นการบูรณาการ
 การพัฒนาคุณลักษณะที่ดีกับการจัดการเรียนรู้ปกติ ให้นักเรียนมีความรู้ควบคู่ไปกับการ
 มีคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

แนวทางที่ 3 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรหมายถึง กิจกรรมที่จัดนอกเหนือจาก
 ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ไม่ยึดติดกับเนื้อหาวิชา แต่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักสูตร
 หรือส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนและเป็นกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

แนวทางที่ 4 การจัดกิจกรรมพิเศษเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน แตกต่าง
 จากกิจกรรมเสริมหลักสูตรตรงที่กิจกรรมพิเศษจะจัดขึ้นเป็นครั้งคราว ตามวาระ ไม่ต่อเนื่อง
 สม่ำเสมอ และ กิจกรรมดังกล่าวมักเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นจิตสำนึกในการพัฒนาดตนเองหรือ
 การให้สัญญากับตนเองหรือสาธารณชนในการพัฒนาดตนเอง โดยกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้
 อาจเป็นกิจกรรมที่ให้สถาบันที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณลักษณะ
 ของนักเรียน เช่น สถาบันครอบครัว หรือสถาบันศาสนา สามารถใช้สถานที่สำคัญทางศาสนา
 ทำกิจกรรมพัฒนาคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนได้ ทั้งนี้ควรมีการประเมินเพื่อกำกับติดตาม

ความก้าวหน้าในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กในกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างดำเนินการอย่างสม่ำเสมอซึ่งจะเป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป (ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม, 2549, หน้า 13 – 17)

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์

1. ทฤษฎีขั้นของการพัฒนาทางบุคลิกภาพของอีริกสัน (Erikson)

อีริกสัน ได้เสนอขั้นของการพัฒนาของบุคคลเอาไว้เป็นขั้น ๆ เช่นเดียวกับฟรอยด์ แต่อีริกสันได้เสนอว่าในแต่ละขั้นของการพัฒนานั้น บุคคลจะพบกับความขัดแย้งสำคัญที่เกิดขึ้นเป็นคู่ ๆ ซึ่งบุคคลต้องเลือกเอาทางใดทางหนึ่งด้านใดด้านหนึ่งของความขัดแย้งจะเป็นลักษณะที่พึงปรารถนาส่วนอีกด้านหนึ่งนั้นเป็นลักษณะมีคุณภาพไม่ดี ถ้าหากบุคคลที่ไม่พัฒนาคุณลักษณะที่พึงปรารถนาขึ้นมาในขั้นใดขั้นหนึ่ง บุคลิกภาพของเขาจะไม่สมบูรณ์อย่างถาวรในขั้นต่อไป เพราะเหตุที่ว่าลักษณะที่พึงปรารถนาในขั้นต้นเป็นฐานรองรับลักษณะที่พึงปรารถนาในขั้นต่อไป เช่นความไว้วางใจ (Trust) อันเป็นลักษณะที่พึงปรารถนาของขั้นที่หนึ่ง จะเป็นรากฐานให้แก่ความเป็นตัวของตัวเอง (Autonomy) ในขั้นที่สอง เป็นต้น (สิทธิโชค วรานุสันติกุล, 2546, หน้า 68)

ทฤษฎีขั้นของการพัฒนาทางบุคลิกภาพของอีริกสัน ซึ่งมีทั้งหมด 8 ขั้นตอน

(Hergenhahn, 1994, pp. 173 – 183 อ้างถึงใน สิทธิโชค วรานุสันติกุล, 2546, หน้า 68 – 70) ดังนี้

ขั้นที่ 1 เด็กจะเรียนรู้ที่จะไว้วางใจ (Trust) หรือไม่ไว้วางใจ (Mistrust) ต่อโลกของเขา โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงตนเองที่ได้รับจากการเลี้ยงดู ถ้าเด็กหิวเขาได้คัมมนไม่สบายตัว เพราะผ้าอ้อมเปียกจึงร้องไห้แม่ก็จะมาเปลี่ยนผ้าอ้อมให้อย่างนุ่มนวลและอบอุ่น นั่นคือเด็กจะพัฒนาความรู้สึกไว้วางใจถ้าหากความต้องการของเขาได้รับการตอบสนอง และความรู้สึกไม่ไว้วางใจก็จะเกิดขึ้นถ้าหากความต้องการของเขาไม่ได้รับการตอบสนองอย่างสม่ำเสมอ ทุกคนควรมีความรู้สึกไว้วางใจมากกว่าความรู้สึกไม่ไว้วางใจ เพื่อที่จะเป็นพื้นฐานของการพัฒนา จริยธรรมในขั้นต่อไป ขั้นนี้เทียบได้กับขั้นที่หนึ่ง (Oral Stage) ของฟรอยด์

ขั้นที่ 2 เด็กจะเรียนรู้ที่จะพัฒนาความรู้สึกว่าตนเองมีอำนาจในตัว (Autonomy)

หรือความรู้สึกสงสัยและความอาย (Doubt and shame) เกณฑ์อายุของเด็กในขั้นนี้ โดยประมาณก็คือ 2 – 3 ขวบ ถ้าหากเด็กมีความไว้วางใจจากขั้นที่หนึ่ง เขาจะพัฒนาความเป็นคนที่ควบคุมตัวเองได้รวดเร็ว เด็กทารกวัยนี้ที่ได้มีโอกาสสำรวจสิ่งแวดล้อมด้วยอวัยวะและประสาทสัมผัสของตนเองอย่างเหมาะสม นับว่ามีโอกาสพัฒนาการควบคุมตนเองได้ดี ในขณะที่ถ้าหากทารกถูกดำเนินคดีว่ากล่าวอย่างรุนแรงจากผู้รอบข้างเมื่อเขาซุกซนหรือขับถ่ายไม่ถูกที่ เขาก็จะพัฒนาความรู้สึกอับอายกับความสงสัยขึ้นมาแทนการควบคุมตนเอง

ขั้นที่ 3 เด็กเรียนรู้ที่จะมีความคิดริเริ่ม (Initiative) หรือความรู้สึกผิด (Guilt) ขึ้นมา เด็กที่อยู่ในขั้นนี้จะอยู่ในช่วงอายุประมาณ 4 – 5 ขวบ การเรียนรู้ขั้นนี้ต่อเนื่องมาจาก ขั้นที่สองและเกิดจากการปฏิบัติของผู้ใหญ่ต่อเขาเป็นสำคัญ ถ้าเด็กเริ่มที่จะทำกิจกรรมด้วยตนเองปัญญาและกำลังของตนเอง เช่น ตั้งคำถามให้ผู้ใหญ่ตอบ คิดเกมเล่นเอง แล้วได้รับการตอบสนองที่น่าพึงพอใจจากผู้ใหญ่ เขาจะพัฒนาความรู้สึกมีอิสระและความรู้สึกริเริ่มขึ้นมา แต่ถ้าถูกผู้ใหญ่เสียดสี เยาะเย้ย หรือดู เขาจะพัฒนาความรู้สึกผิดขึ้นมาเพราะว่าสิ่งที่เขาทำไปนั้นถูกผู้ใหญ่ตอบสนองในทางที่ทำให้เขารู้สึกอย่างนั้น

ขั้นที่ 4 เด็กเรียนรู้ที่จะเป็นคนขยันขันแข็ง (Industry) หรือเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีปมด้อย (Inferiority) ขึ้น เกณฑ์อายุของเด็กในขั้นนี้จะอยู่ในช่วงประมาณ 6 – 11 ขวบเป็นขั้นที่เด็กพัฒนาตัวจากขั้นที่สาม ถ้าเขามีความคิดริเริ่มมาก เขาอยากที่จะรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทำงานได้อย่างไร ดำเนินชีวิตไปอย่างไร เขาชอบที่จะตั้งกฎเกณฑ์ ตั้งเคราะห์ จัดหมู่ ขยันที่จะเอาสิ่งของออกมาหรือหรือลองประกอบดู เด็กในระยนี้จึงชอบเอานาฬิกา ปากกา หรือสิ่งของต่าง ๆ มารื้อคว่ำสิ่งของเหล่านั้นเครื่องข้างในทำงานอย่างไร เขาจะเกิดความรู้สึกภูมิใจเมื่อค้นพบและตอบข้อสงสัยของตนเองได้ ผู้ใหญ่ที่ดูค่าและทำโทษเมื่อเด็กทำสิ่งเหล่านี้จะทำให้ความขยันหายไปแต่เกิดความรู้สึกมีปมด้อยขึ้นมาแทนเพราะถูกดูค่ว่าโง่ สร้างความยุ่งยากอยู่เรื่อย ในขั้นนี้สังคมภายนอกครอบครัวยังเริ่มเข้ามามีอิทธิพลบางแล้ว

ขั้นที่ 5 เด็กเรียนรู้ที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตน (Identity) หรือมิฉะนั้นจะรู้สึกสับสนในบทบาทของตน (Role Confusion) แทน เกณฑ์อายุของเด็กในขั้นนี้ก็คือช่วงวัยรุ่นประมาณ 12 – 18 ปี ในช่วงระยะนี้เป็นระยะที่เด็กวัยรุ่นพัฒนาความสามารถในการรับรู้สิ่งต่าง ๆ ในหลายแง่มุม พวกเขาสามารถรับรู้สิ่งต่าง ๆ ในสายตาของบุคคลอื่นได้ สามารถแสดงบทบาทที่แตกต่างกัน สถานการณ์ที่แตกต่างกัน เขาต้องพัฒนาตัวเองให้มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากคนอื่น ในขณะที่เดียวกันเอกลักษณ์ดังกล่าวก็ต้องเป็นที่ยอมรับทางสังคมด้วยในช่วงเวลานี้ถ้าหากวัยรุ่นไม่สามารถพัฒนาเอกลักษณ์ของตนเองขึ้นมาให้เป็นที่ยอมรับแล้วเขาจะเกิดความรู้สึกสับสนว่าเขาถือใครกันแน่ หรืออาจจะพัฒนาเอกลักษณ์ในด้านเลวซึ่งไม่เป็นสิ่งที่สังคมยอมรับขึ้น

ขั้นที่ 6 บุคคลเรียนรู้ที่จะสร้างความใกล้ชิดสนิทสนม (Intimacy) หรือไม่อย่างนั้นก็จะทำให้เกิดการปลีกตัวออกจากความสัมพันธ์ (Isolation) เกณฑ์อายุของระยะนี้ได้แก่กับผู้ใหญ่ตอนต้น ซึ่งบุคคลพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น อันจะเป็นผลให้เกิดสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดหรือพันธสัญญาต่อผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นพันธสัญญาในเรื่องของความรัก เพศอารมณ์ หรือจริยธรรม เกิดความรู้สึกห่วงใยอาทรต่อผู้อื่น ถ้าหากไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นไปอย่างนี้ได้บุคคลจะเลือกที่จะปลีกตัวออกจากสังคม

ขั้นที่ 7 บุคคลเรียนรู้ที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม (Generatively) แต่ถ้าไม่สำเร็จ ก็จะกลายเป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ของตนและคนใกล้ชิด (Self – absorption) เกณฑ์อายุของขั้นนี้ ได้แก่ วัยผู้ใหญ่ตอนกลางคน บุคคลจะพยายามสนใจและทำประโยชน์ในระดับกว้างออกไปสู่ ครอบครัว สังคม และคนในช่วงอายุถัดไป แต่ถ้าไม่เกิดการเรียนรู้เช่นนี้ บุคคลจะพัฒนาความยาก กอบโกยผลประโยชน์ใส่ตนเอง และความสนใจที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสุขสบายในทางวัตถุ

ขั้นที่ 8 บุคคลพัฒนาความมีศักดิ์ศรี (Integrity) หรือไม่อย่างนั้นก็จะเกิดความรู้สึก สิ้นหวัง (Despair) ระยะนี้บุคคลได้เข้ามาสู่วัยชรา สามารถหันกลับไปมองชีวิตของตนตั้งแต่เด็ก จนแก่และมองไปข้างหน้าสู่ความตาย คนเราย่อมจะได้พิจารณาว่าได้กระทำในสิ่งใดมาแล้วบ้าง ได้ใช้ชีวิตตามคุณค่าหรือไม่ถ้าหากพบว่าชีวิตที่ผ่านมาตนเองได้ให้ไปอย่างแล้วได้ทำในสิ่งที่ต้องการ แล้วเขาจะเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีศักดิ์ศรี แต่ถ้าพบว่าใช้ชีวิตไปผิดทางอย่างไม่น่าพึงใจ เขาจะเกิด ความรู้สึกที่ว่าสายไปเสียแล้วที่จะย้อนกลับไปเริ่มต้นใหม่ ความสิ้นหวังจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้

2. ทฤษฎีพัฒนาทางจริยธรรม

ปัญหาที่มักเกิดขึ้นในสังคมยุคปัจจุบัน คือ ปัญหาทางจริยธรรม โดยที่สังคมมักคาดหวัง ว่าผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กโดยเฉพาะเด็กที่เรียนอยู่ในระบบโรงเรียน จะต้องทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ให้นักเรียนเป็นคนดี มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้กำหนดโครงสร้างของหลักสูตรให้มีกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อให้ได้เด็กที่เรียนรู้ในสาระที่ 1 ในเรื่องศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545, หน้า 5 – 16) เพื่อหาทางแก้ปัญหาในเรื่องนี้

สำหรับทฤษฎีที่ใช้อธิบายพัฒนาการทางจริยธรรมที่สำคัญ หลายทฤษฎี แต่ในที่นี้ผู้วิจัย จะขอกล่าวถึง ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็กไทย ดังต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีพัฒนาการจริยธรรม 2 ขั้นตอน ของพอลเจต ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ของพอลเจตนั้น มีรากฐานมาจากทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา 4 ขั้นของเขา กล่าวคือ พอลเจต มีความเชื่อว่าพัฒนาการทางสติปัญญาและการคิดหาเหตุผลจำเป็นและเป็นรากฐานของพัฒนาการ ทางจริยธรรม ซึ่งมี 2 ขั้น คือ ขั้นแรกเรียกว่า ขั้นจริยธรรมพื้นฐานซึ่งเด็กจะยอมรับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ผู้อื่นยื่นให้ว่าไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนขั้นที่สองเรียกว่า ขั้นจริยธรรมอิสระ ซึ่งเด็กหรือบุคคล จะเข้าใจว่ากฎเกณฑ์นั้นเปลี่ยนแปลงได้ และปรับปรุงให้กฎนั้นเหมาะสมกับสถานการณ์ได้ ต่อไปนี้จะกล่าวถึงจุดสำคัญบางจุดในทฤษฎีนี้

2.1.1 การสร้างกฎเกณฑ์ พอลเจตค้นคว้าจากการสังเกตการณ์เล่นของเด็ก

เขาพบว่าเด็กอายุ 2 – 3 ขวบเล่นด้วยกันไม่เป็น ถึงแม้จะเล่นอยู่ในบริเวณเดียวกัน พออายุ 3 – 5 ขวบ ก็จะเล่นด้วยกันได้ แต่เอาใจตนเองเป็นที่ตั้ง (Egocentric) จนกระทั่งอายุ 7 – 8 ขวบ จึงจะรู้จัก ร่วมมือกันเล่นเพื่อประโยชน์ร่วมกัน ในขณะเดียวกัน พอลเจตได้สัมภาษณ์เด็ก ๆ ด้วยพบว่าเจตคติ

ของเด็กต่อกฎเกณฑ์เปลี่ยนไปตามอายุเช่นกัน เมื่ออายุประมาณ 3 ขวบ เด็กยอมรับกฎเกณฑ์ โดยไม่ต้องคิดเลย พออายุ 4 – 5 ขวบ กฎเกณฑ์กลายเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องปฏิบัติตามและมาจากผู้ใหญ่ แต่ก็มีการทำผิดกฎเกณฑ์บ้าง เมื่อโตขึ้นมาอายุ 10 – 11 ขวบเด็กมองเห็นว่ากฎเกณฑ์ใดก็ตาม จะต้องยอมรับร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย คือทั้งฝ่ายปฏิบัติ (เด็ก) และฝ่ายให้ (ผู้ใหญ่)

2.1.2 เจตนากระทำกับผลกระทบ เด็กที่อยู่ในขั้นแรกคือจริยธรรมพื้นฐานจะใช้ผลการกระทำเป็นหลักในการตัดสินว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี เช่น เมื่อสัมภาษณ์เด็ก โดยสมมติเป็นสถานการณ์ว่ามีการทำแก้วแตก เด็กบอกว่าเด็กที่ตั้งใจทำแก้วทำแก้วแตก 1 ใบ ชนน้อยกว่าเด็กที่บังเอิญเปิดประตูตู้อย่างแรงไปจนทำให้แก้วตกลงมาแตก 3 ใบ หลักเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำดังกล่าวไปนั้นคือ จำนวนแก้วแตก 3 ใบมากกว่าแก้วแตก 1 ใบ จากกรณีตัวอย่างเดียวกันนี้เมื่อนำเอาไปถามเด็กโตซึ่งมีจริยธรรมอยู่ในขั้นจริยธรรมอิสระ เด็กโตจะยึดเอาเจตนาของการกระทำเป็นหลัก เขาจะตอบว่าเด็กที่ตั้งใจทำแก้วแตก 1 ใบชนกว่าเด็กที่ทำแก้วแตก 3 ใบ โดยไม่ได้ตั้งใจ

2.1.3 การลงโทษ พี่อเจต์ได้แบ่งประเภทของการลงโทษออกเป็น 2 ชนิด คือ ประเภทแรก การลงโทษที่ไม่เกี่ยวข้องกับการกระทำของผู้กระทำผิด มีลักษณะเป็นเผด็จการ ผู้กระทำผิดต้องได้รับความเจ็บปวดหรือทุกข์ใจจากการลงโทษ ตัวอย่างของการลงโทษแบบนี้ ได้แก่ การเขียนตี การดุด่า และการปรับเงิน ข้อสังเกตก็คือ วิธีการลงโทษเหล่านี้ไม่สัมพันธ์กับการกระทำ ประเภทที่สอง ได้แก่การลงโทษที่มีลักษณะเอาการลงโทษไปสัมพันธ์กับการทำความผิด ตัวอย่างเช่น เด็กต้องจ่ายเงินซื้อกระจกหน้าต่างของเพื่อนบ้านที่ตนเองไปทำแตกหรือบางคนอาจจะบอกว่า “ฉันไม่ยอมเล่นกับเธออีกแล้ว เพราะว่าเธอเล่นรุนแรงและหยาบคายกับฉัน” เป็นต้น การลงโทษประเภทแรกซึ่งเป็นการลงโทษจากผู้อื่นและไม่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดนั้น เด็กเล็กอายุต่ำกว่า 6 ขวบซึ่งมีจริยธรรมอยู่ในขั้นพื้นฐานเชื่อว่าเกิดจากอำนาจของธรรมชาติ เช่น ถ้าเด็กเดินไปบนสะพานแล้วสะพานเกิดพังทำให้เด็กตกลงไปในแม่น้ำ พวกเด็กที่อยู่ในขั้นจริยธรรมพื้นฐานจะอธิบายว่าเด็กคนนั้นไม่ดีจึงถูกระบบชาติลงโทษให้สะพานพัง สำหรับการลงโทษประเภทที่สองนั้นไปกันได้ดีกับขั้นจริยธรรมอิสระ พี่อเจต์ ได้สัมภาษณ์เด็กจำนวน 100 คน ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 6 – 12 ขวบ ได้ความว่า เด็กที่มีอายุน้อยจะเห็นด้วยกับการลงโทษแบบสัมพันธ์กับความผิดนี้น้อยกว่าเด็กที่มีอายุมากกว่า

2.1.4 ความยุติธรรม ซึ่งหมายถึงการแย่งกระจายรางวัลและการลงโทษอย่างเสมอภาคกัน จากการศึกษาของพี่อเจต์ ได้ข้อสรุปว่า เด็กมีแบบแผนของความคิดเกี่ยวกับความยุติธรรม เป็น 3 ระดับ ระดับแรก คือ ระดับที่เด็กเชื่อว่าอะไรก็ตามที่ผู้ใหญ่สั่ง คือความยุติธรรม ระดับที่สอง คือ ความยุติธรรมที่ได้มาโดยวิธีที่ทุกคนได้รับความเท่าเทียมกันหมด โดยวิธีเฉลี่ย ส่วนระดับที่สาม

คือความยุติธรรมที่มีการนำเอาความเหมาะสมของสถานการณ์ของแต่ละบุคคลมาพิจารณา ซึ่งอาจจะมีผลทำให้การได้รับรางวัลหรือการลงโทษของแต่ละบุคคลไม่เท่าเทียมกัน

แบบแผนของความคิดเกี่ยวกับเรื่องความยุติธรรมนี้สัมพันธ์กับอายุของเด็กด้วย กล่าวคือ เด็กเล็กอายุต่ำกว่า 7 ขวบ จะมีความคิดเรื่องความยุติธรรมอยู่ในระดับแรกคือ เชื่อว่าพ่อแม่ให้เด็กทำอะไรนั้นเป็นความยุติธรรมแล้ว เมื่อเด็กโตขึ้น (อายุ 8 – 10 ขวบ) ความคิดเรื่องความยุติธรรมก็เปลี่ยนไปสู่แบบที่เป็นความเท่าเทียมกัน โดยการเฉลี่ย พอโตขึ้นอีกจึงจะเริ่มรู้จักความยุติธรรมที่ไม่ได้เป็นแบบหารเฉลี่ย แต่เป็นแบบที่คำนึงถึงสถานการณ์ด้วยความคิดเกี่ยวกับเรื่องของการพัฒนาของจริยธรรมตามที่พือาเจต์ได้ศึกษาค้นคว้าเอาไว้มีหลักสำคัญอยู่ว่า พัฒนาการของสติปัญญาและการคิดหาเหตุผลเป็นพื้นฐานที่จำเป็นของการพัฒนาจริยธรรม แต่ยังไม่เพียงพอต้องมีอายุและการเจริญเติบโตตามวัยเรียกว่า วุฒิภาวะ (Maturity) มาเสริมอีก จึงทำให้พัฒนาการทางจริยธรรมเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนั้นพัฒนาการทางจริยธรรมเป็นเรื่องเฉพาะตัว ถึงแม้จะใช้วิธีซึมซับ (Internalize) จากผู้ใหญ่ แต่สิ่งที่ได้มาจากผู้ใหญ่มีลักษณะเหมือนอาหาร ซึ่งเด็กแต่ละคนรับเอาไปย่อยด้วยระบบย่อยอาหาร (คือ สติปัญญาและการคิด) ของตนเอง เด็กแต่ละคนจึงพัฒนาจริยธรรมของตนเองขึ้นมาแตกต่างกัน เพราะแต่ละคนมีสติปัญญาและการคิดหาเหตุผลที่แตกต่างกัน

ดวงกมล ศรีนิติวรวงศ์ (2538, หน้า 36) ได้สรุปเกี่ยวกับพัฒนาการทางจริยธรรม 2 ลักษณะไว้ว่า จริยธรรมของเด็กเล็กมีลักษณะเป็นจริงเป็นจัง (Realism) คือผิดก็คือผิด ไม่มีการยืดหยุ่น ไม่มีการพิจารณาถึงเจตนาของผู้กระทำ ส่วนจริยธรรมของเด็กโตจะมีลักษณะคิดเชื่อมโยงหาเหตุผล (Relativism) โดยเด็กจะพิจารณาถึงเจตนาของผู้กระทำ คิดถึงความน่าเป็นไปได้ และความเป็นไปไม่ได้ ดังตัวอย่างสถานการณ์ที่เพียเจต์สร้างเพื่อศึกษาพัฒนาทางจริยธรรมของเด็ก โดยสร้างเรื่องสถานการณ์คู่ โดยเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับสถานการณ์ที่ผู้กระทำมีความตั้งใจดี แต่ผลการกระทำก่อให้เกิดความเสียหายมาก ส่วนอีกเรื่องผู้กระทำมีความตั้งใจไม่ดี แต่ผลการกระทำก่อให้เกิดผลเสียหายน้อยกว่าเรื่องแรก แม่เรียกจอห์นให้มาทานข้าว จอห์นรีบเดินเข้าในห้องเพื่อจะทานข้าว แต่เมื่อผลึกประตูเข้าไปปรากฏว่าทำถาดที่วางอยู่บนเก้าอี้หลังประตูตกลงไป ทำให้แก้วบนถาด 15 ใบ แตกหมดโดยที่จอห์นไม่ทราบเลยว่ามีถาดแก้วอยู่บนเก้าอี้หลังประตู เรื่องที่สอง แม่ออกไปธุระนอกบ้าน ปลอมให้เฮนรี่อยู่บ้านคนเดียว เฮนรี่อยากรับประทานแฮม ที่อยู่บนตู้ จึงปีนขึ้นไปเพื่อเอาแฮม ขณะที่เอื้อมมือไปหยิบขวดแฮม มือปิดไปถูกแก้วตกลงมาแตก 1 ใบ หลังจากที่ได้เรื่องให้เด็กฟังแล้ว เพียเจต์ให้เด็กตัดสินว่าใครเป็นคนผิดสมควรได้รับโทษมากกว่า ซึ่งเด็กเล็กจะตอบว่าจอห์นควรได้รับโทษมากกว่า เพราะทำแก้วแตกมากกว่าแสดงว่าเด็กเล็กตัดสินความถูก – ผิดของการกระทำจากความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยไม่คำนึงถึงความต้องการหรือเจตนาของผู้กระทำ

2.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976) ได้ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมโดย อาศัยทฤษฎีของเพียเจต์เป็นพื้นฐาน กลุ่มตัวอย่างเป็นทั้งเด็กวัยรุ่น และผู้ใหญ่ การศึกษาใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์ และการเขียนตอบ โคลเบอร์ก ได้จัดลำดับเหตุผลที่ได้จากกลุ่มตัวเองเป็น 6 พัฒนาการทางจริยธรรม โดยถือจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ว่าอยู่ในระดับอายุนี้ให้เหตุผลมีลักษณะแบบนี้ แต่ละขั้นจะแทนระบบความคิด ซึ่งได้จากส่วนใหญ่ว่ามีกระบวนการความคิดทางจริยธรรมอย่างไร แต่ละขั้นยังเป็นส่วนหนึ่งของขั้นที่สูงขึ้นไป ขั้นที่สูงกว่าจะแสดงถึงความเข้าใจที่เหนือกว่า มีการรับรู้ที่กว้างขวาง ลึกซึ้งและเป็นนามธรรมมากกว่า การแก้ปัญหาหลักเกณฑ์มีเหตุผลมากกว่า พัฒนาการทั้ง 6 ขั้น จัดเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับมี 2 ขั้น ดังนี้

2.2.1 ระดับก่อนกฎเกณฑ์หรือระดับเริ่มมีจริยธรรม (Preconventional Level)

เป็นระดับที่มีในเด็กส่วนมากที่อายุต่ำกว่า 10 ขวบ การตัดสินใจเลือกการกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองเท่านั้น จะไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดแก่ผู้อื่น ในระดับนี้รางวัล และการลงโทษเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญ

ขั้นที่ 1 ขั้นหลบหลีกการลงโทษ (The Punishment and Obedience Orientation)

เด็กเล็กอายุต่ำกว่า 7 ขวบ ชอบใช้หลักการหลีกเลี่ยงมิให้ได้รับโทษเป็นเหตุผลในการกระทำ หรือเขาจะเลือกกระทำในทางที่จะเกิดประโยชน์แก่ตัวเองมากกว่า แต่เนื่องจากเด็กเล็กนี้ยังเป็นบุคคลที่ต้องพึ่งพาและอยู่ในอำนาจของผู้ใหญ่ จึงมีความจำเป็นต้องเชื่อฟังคำสั่งเด็ก ในระยะนี้เข้าใจคำว่า ความดี ไปในความหมายว่า คือสิ่งที่ทำแล้วไม่ถูกลงโทษ เช่น เด็กยอมสีฟัน หลังอาหารเพราะกลัวแม่ดุ ฉะนั้นการกระทำที่ถูกต้องจึงหมายถึง การเชื่อฟังผู้มีอำนาจเหนือกว่า เหตุผลในการกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดขึ้นอยู่กับ การไม่ถูกลงโทษเป็นเรื่องสำคัญ

ขั้นที่ 2 ขั้นการแสวงหารางวัล (The Instrumental Relativist Orientation) เด็กเล็ก ๆ

นั้นจะถูกผู้ใหญ่ดูว่าหรือเมียนดีเพื่อที่จะให้เขาทำถูกหรือกระทำตนเป็นคนดี เมื่อเด็กอายุมากขึ้น ระหว่าง 7 ขวบถึง 10 ขวบ จะมีความรู้สึกว่าเป็นของธรรมดาสำหรับการกระทำของผู้ใหญ่ เด็กจะค่อย ๆ เห็นความสำคัญของการได้รับรางวัลหรือคำชมเชยการสัญญาว่าจะให้รางวัล จึงเป็นแรงจูงใจให้เขากระทำความดีได้มากกว่าการดูดำหรือดูว่าจะลงโทษ เช่น เด็กผู้หญิง จะช่วยบิดามารดาทำความสะอาดบ้าน เพื่อว่าจะได้เงินรางวัลมากขึ้น และเด็กชายจะช่วยรดน้ำต้นไม้ ก็เพื่อจะได้รับความชมเชย และเด็กในระยะนี้เริ่มรู้จักแลกเปลี่ยนกันแบบเด็ก ๆ เช่น เมื่อเขาให้ฉันมา ฉันก็ต้องตอบแทนเขาไป เริ่มมีความเข้าใจในความคิดของคนอื่น

2.2.2 ระดับตามเกณฑ์หรือระดับทำตามสังคมและประเพณี (Conventional Level)

อายุ 10 – 16 ปี เป็นระดับที่มีในวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ส่วนมากในทุก ๆ สังคม การดำเนิน และการยกย่องชมเชยจากสังคมเป็นสิ่งที่ควบคุมความประพฤติ

ขั้นที่ 3 ขั้นทำตามผู้อื่นเห็นชอบ (The Interpersonal Concordance or “Good Boy – Nice Girl” Orientation) เด็กที่เข้าสู่วัยรุ่นจะให้ความสำคัญแก่กลุ่มเพื่อนมาก เด็กในวัยนี้ส่วนมากจะทำในสิ่งที่ตนคิดว่าคนอื่นจะเห็นด้วย เพื่อให้เป็นที่ชอบพอของเพื่อนฝูงและเป็นที่ยอมรับของกลุ่มเพื่อน หลักการขั้นนี้จะใช้มากในเด็กอายุประมาณ 13 ปี

ขั้นที่ 4 ขั้นทำตามสังคม (The “Low and Order” Orientation) วัยรุ่นเป็นวัยที่มีความรู้ มีประสบการณ์มากพอที่จะทราบว่า สังคมประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ แต่ละกลุ่มมีกฎเกณฑ์ให้สมาชิกยึดถือ บางกลุ่มมีเจ้าหน้าที่รักษากฎเกณฑ์เหล่านั้นด้วย และเขาเข้าไปบทบาทคนอื่นด้วยคนนั้นมีตำแหน่งอย่างนั้นจึงปฏิบัติอย่างนั้น การกระทำที่ถูกต้องนั้นจะพิจารณาเพื่อกลุ่มเพื่อส่วนรวมด้วย

2.2.3 ระดับเหนือกฎเกณฑ์หรือระดับทำตามจริยธรรมของตนเอง (Postconventional Level) วัยผู้ใหญ่เพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีจริยธรรมในขั้นนี้ และมักจะเป็นอายุ 16 ปี ขึ้นไปบุคคลระดับเหนือกฎเกณฑ์จะเป็นผู้ซึ่งแยก “ตน” ออกจากกฎเกณฑ์และความคาดหวังของผู้อื่นและกำหนดของตัวเองในรูปของหลักจริยธรรมที่ตนเลือก คนในระดับเหนือกฎเกณฑ์บางคนจะเข้าใจและยอมรับกฎเกณฑ์ทางสังคม แต่การยอมรับกฎเกณฑ์ของสังคมจะตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักจริยธรรมโดยทั่วไปที่กำหนดขึ้นอย่างที่เป็นที่ยอมรับกัน และเป็นรากฐานของกฎของสังคม (Society Rules) หลักจริยธรรมเหล่านี้ในบางกรณีจะขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ของสังคมซึ่งในกรณีเช่นนี้พวกเขานับเหนือกฎเกณฑ์จะพิจารณาตัดสินโดยใช้หลักธรรมมากกว่าที่จะใช้กฎเกณฑ์

ขั้นที่ 5 ขั้นทำตามสัญญา (The Social Contract, Legalistic Orientation) บุคคลที่ใช้หลักการในขั้นนี้ จะมีการกระทำที่หลบหลีก มิให้ถูกตราหน้าว่าเป็นคนขาดเหตุผล เป็นคนไม่แน่นอน ใจโลเลไม่มีหลักยึด ไม่มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน คำว่า “หน้าที่” ของบุคคลในขั้นนี้หมายถึง การทำตามที่ดีกลางหรือสัญญาไว้กับผู้อื่น โดยคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน มีความเคารพตนเอง และต้องการให้คนอื่น เคารพตนเองด้วย จริยธรรมขั้นนี้พบมากในผู้ใหญ่หรือวัยรุ่นตอนปลายบางคน

ขั้นที่ 6 ขั้นยึดอุดมคติสากล (The Universal Ethical Principle Orientation) พัฒนาการทางจริยธรรมขั้นนี้จะพบในผู้ใหญ่ที่มีความเจริญทางสติปัญญาในขั้นสูงมีประสบการณ์ และมีความรู้อย่างกว้างขวางเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของตนเองและของสังคมอื่น ๆ ในโลก บุคคลที่ใช้หลักการในขั้นนี้จะเป็นผู้ที่รับเอาความคิดเห็นที่เป็นสากลของผู้เจริญแล้วมีสายตาหรือความคิดเห็นที่กว้างไกลกว่ากลุ่มหรือสังคมของตนที่เป็นสมาชิกอยู่ บุคคลประเภทนี้จะมีอุดมคติหรือคุณธรรมประจำใจ เช่น ยึดถือโลกบาลธรรม 2 ประการ คือ หิริ ความละอายแก่ใจตนเอง ในการที่จะกระทำชั่ว และมีโอตตปปะ คือความเกรงต่อบาป เพราะมีความเชื่อในหลักสากล

ที่ว่าความเลวนั้นถ้าบุคคลกระทำแล้วถึงแม้จะรอดพ้นไม่ถูกผู้ใดลงโทษ แต่โทษที่ได้รับคือ ผู้กระทำ ความเลวนั้นจะมีจิตใจต่ำลง

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม (2520, หน้า 44) ได้สรุปทฤษฎี พัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก ทั้ง 6 ขั้น ให้เห็นได้ชัดเจนถึง ความสัมพันธ์ระหว่างการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมและอายุของบุคคล ดังนี้

ตารางที่ 2 – 1 แสดงเหตุผลเชิงจริยธรรม 6 ขั้น แบ่งเป็น 3 ระดับ ในทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ของโคลเบอร์ก

ขั้นการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม	ระดับของจริยธรรม
ขั้นที่ 1 หลักการหลบหลีกการถูกลงโทษ (2 – 7 ปี)	1. ระดับก่อนเกณฑ์ (2 – 10 ปี)
ขั้นที่ 2 หลักการแสวงหารางวัล (7 – 10 ปี)	
ขั้นที่ 3 หลักการทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (10 – 13 ปี)	2. ระดับตามกฎหมายเกณฑ์ (10 – 16 ปี)
ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ทางสังคม (13 – 16 ปี)	
ขั้นที่ 5 หลักการทำงานตามคำมั่นสัญญา (16 ปี ขึ้นไป)	3. ระดับเหนือกฎหมายเกณฑ์ (16 ปี ขึ้นไป)
ขั้นที่ 6 หลักการยึดอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่)	

โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976) เชื่อว่า พัฒนาการของการให้ เหตุผลเชิงจริยธรรมเป็นไปตามลำดับขั้น จากขั้นที่หนึ่งผ่านไปตามลำดับจนถึงขั้นที่หก จะข้ามขั้นไม่ได้เพราะคนเราจะให้เหตุผลในขั้นที่ต่ำกว่าก่อน ต่อมาเมื่อได้รับประสบการณ์ทางสังคมใหม่ๆ เพิ่มขึ้นหรือสามารถเข้าใจความหมายของประสบการณ์เก่าได้ดีขึ้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและเหตุผล ทำให้การให้เหตุผลบนขั้นที่สูงมีมากขึ้น ส่วนเหตุผลในขั้นที่ต่ำกว่าจะได้รับการใช้น้อยลงทุกทีและถูกทิ้งไปในที่สุด

ส่วนบ่อเกิดของเหตุผลเชิงจริยธรรมนั้น โคลเบอร์กมีความเห็นว่าจากการพัฒนาทางการเรียนรู้ในขณะที่ยังเด็กได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์ผู้อื่น การได้เข้ากลุ่มทางสังคม ประเภทต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้ที่มีความฉลาดได้เรียนรู้บทบาทของตนเองและของผู้อื่นอันจะช่วยให้เขาพัฒนาทางจริยธรรมในขั้นสูงขึ้นไปได้อย่างรวดเร็ว โคลเบอร์กเชื่อว่าการพัฒนาทางจริยธรรมนั้นมิใช่การรับรู้จากการพำสอนจากผู้อื่นโดยตรง แต่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนต่อผู้อื่นและบทบาทของผู้อื่นด้วย รวมทั้งข้อเรียกร้องและกฎเกณฑ์ของกลุ่มต่าง ๆ เดียวกันเสมอ ไม่ว่าบุคคลจะอยู่ในกลุ่มใดหรือสังคมใดก็ตาม (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2524, หน้า 31)

แนวคิด หลักการ และกลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์

สุวิมล ร่องวาณิช (2549) ได้เสนอแนวคิดและแนวการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชนไทย ที่เน้นกิจกรรมที่มีฐานการขับเคลื่อนจากครูในโรงเรียนมีด้วยกันหลายแนวทาง ทั้งนี้ สถาบันหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชนไทยมีหลายองค์กร ได้แก่ สถาบันศาสนา โดยมีผู้นำศาสนา เช่น พระ นักบวช ตามแต่ศาสนาต่าง ๆ เป็นผู้จัดกิจกรรม สถาบันครอบครัว เช่น พ่อแม่ผู้ปกครอง เป็นผู้จัดกิจกรรม สถาบันที่เป็นองค์กร/ชุมชน/มูลนิธิ/ชมรม/หน่วยงานที่ไม่หวังผลกำไร เป็นผู้จัดกิจกรรม กิจกรรมของสถาบันต่าง ๆ ที่จัดขึ้นได้จะใช้ครูในโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน การติดต่อ ประสานงาน ดำเนินงาน การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีหรือคุณธรรมจริยธรรมของเด็กและเยาวชน มีได้หลายรูปแบบ เช่น การสร้างสมาธิในรูปแบบของการนั่งวิปัสสนา การจัดกิจกรรมประเภทสร้างแรงบันดาลใจ เช่น การใช้เกมส์ ดนตรี ศิลปะ การจัดกิจกรรมประเภทการแข่งขัน การสร้างแรงจูงใจด้วยการให้แรงเสริม การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การจัดการเรียนรู้นอกสถานที่ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชมรมคนดี

จุดมุ่งหมาย

ฝึกให้นักเรียนทำกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาคุณธรรมหรือคุณลักษณะที่ดี โดยให้นักเรียนรู้จักตัดสินใจและรับผิดชอบนอกเหนือจากสิ่งที่ได้รับการเข้าร่วมกิจกรรมในชมรม

การจัดกิจกรรม

1. โรงเรียนกำหนดนโยบายให้ตั้ง “ชมรมคนดี” ให้นักเรียนเลือกเข้าชมรมคนละ 1 ชมรม
2. ชมรมแต่ละชมรมมีการตั้งชื่อชมรม และกำหนดวัตถุประสงค์ของชมรม เป้าหมายปลายทางชมรม เช่น ชมรมเอื้ออาทร ชมรมประหยัดพลังงาน ชมรมรักษาสีสิ่งแวดล้อม ชมรมสร้างสรรค์สังคม ชมรมรักษาวรรณธรรมไทย

3. แต่ละชมรม จัดหาสมาชิก และกำหนดแผนการจัดกิจกรรมให้โรงเรียนรับทราบ

4. ในหนึ่งภาคเรียน ชมรมควรมีกิจกรรมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

5. จัดวันแสดงนิทรรศการของชมรมในปลายภาคเรียน

6. โรงเรียนมีรางวัลให้ชมรมที่มีผลงานดีเด่น

โครงการกองทุนคุณธรรม

จุดมุ่งหมาย

ฝึกให้นักเรียนรู้จักวางแผนการลงทุน การมีสัจจะ การประหยัด การช่วยเหลือสังคม

การจัดกิจกรรม

1. โรงเรียนจัดหาของเล่น วัสดุการศึกษา หนังสือ อุปกรณ์ที่น่าสนใจ และช่วยฝึกสมาธิ ฝึกสมอง การคิดวิเคราะห์ของเด็ก

2. จัดทีมคณะกรรมการนักเรียนเป็นผู้บริหารรับผิดชอบดูแลวัสดุอุปกรณ์ให้เรียบร้อย ไม่สูญหาย

3. มีการวางกฎ กติกาการยืม/เช่าของเล่นคนละ/กลุ่มละไม่เกิน 1 ชิ้น แต่ละชิ้นมีมูลค่าของการให้เช่าไม่เท่ากัน เช่น อาจคิดค่าเช่าเป็นรายวัน ๆ ละ 10 บาท หรือ 100 บาทเป็นรายได้ เข้าโรงเรียนหรือชมรม มีการปรับเป็นเงินหากไม่คืนสิ่งของตามกำหนด (อาจปรับเปลี่ยนตามกติกาที่ตกลงกันใหม่ได้)

4. กิจกรรมนี้จะใช้คู่มือโรงเรียนแทนเงิน โดยนักเรียนต้องมีการทำความดีในรูปแบบต่าง ๆ ความดีที่ทำจะมีมูลค่าไม่เท่ากันและรับค่าตอบแทนเป็นคู่มือจากครูหรือคณะกรรมการที่รับผิดชอบและใช้คู่มือเหล่านี้มาขอใช้บริการยืมของเล่น

5. กองทุนควรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการให้บริการ โดยแจ้งยอดให้โรงเรียนทราบ หากกองทุนมีเงินเพิ่มมากขึ้น โรงเรียนจะซื้อของเล่นอื่นมาเพิ่มเติมให้ ทั้งนี้คณะกรรมการต้องสำรวจความต้องการของลูกค้าด้วย

ภาคีคุณธรรม

จุดมุ่งหมาย

ฝึกให้นักเรียนเป็นผู้นำ เปิดโลกทัศน์ให้กว้างไกล ให้รู้จักสังคมอื่นนอกจากโรงเรียนของตนเอง รู้จักสร้างสรรค์สังคม และรักท้องถิ่นที่ตัวเองอยู่

การจัดกิจกรรม

1. ให้นักเรียนเลือกผู้แทนโรงเรียนที่จะเป็นผู้นำด้านคุณธรรม ควรเป็นเด็กโต เช่น ป.6, ม.3 หรือ ม.6

2. ให้ผู้แทนคัดเลือกสมาชิกเพื่อจัดทำกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี เช่น จิตอาสา ความรับผิดชอบ การทำงานเป็นทีม

3. โรงเรียนสนับสนุนการจัดกิจกรรม โดยจัดให้มีการประชุมผู้นำด้านคุณธรรมระหว่างโรงเรียน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน หรือจัดให้มีการศึกษาดูงานการทำงานของเพื่อนนักเรียนระหว่างโรงเรียน

4. ให้ผู้แทนนักเรียนจัดทำแผนปฏิบัติงานร่วมกันและประกาศปณิธานร่วมกัน เพื่อนำไปปฏิบัติในโรงเรียนของตนเองแล้วนำผลงานมาเสนอในที่ประชุมของโรงเรียนที่เป็นเจ้าภาพ

5. การทำกิจกรรมนี้สามารถใช้โรงเรียนที่มีได้อยู่ในโรงเรียนนำร่องก็ได้ อาจเป็นโรงเรียนที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน หรือพื้นที่ใกล้เคียง

โครงการห้องเรียนน่ายุ่

จุดมุ่งหมาย

ฝึกให้นักเรียนตระหนักว่าสังคมจะน่าอยู่ขึ้นอยู่กับสมาชิกในสังคม และสังคมน่าอยู่ไม่ใช่เพียงแค่ความสวยงามด้านกายภาพเท่านั้น แต่ยังเป็นคุณภาพของคนในสังคมด้วย

การจัดกิจกรรม

1. สมาชิกในห้องเรียนศึกษาสภาพปัญหาของห้อง
2. กำหนดกฎ กติกา ที่จะทำให้ห้องเรียนของตนเองเป็นห้องเรียนที่น่าอยู่ เช่น ห้องเรียนปลอดอบายมุข ห้องเรียนปลอดของหาย ห้องเรียนสะอาด ห้องเรียนพุดจาสุภาพ ห้องเรียนไม่ทะเลาะวิวาท ห้องเรียนไม่มีเรื่องฟ้องครู เป็นต้น
3. สมาชิกทุกคนช่วยกันรักษากฎ กติกา โดยเคร่งครัด มีคณะกรรมการสอดส่องดูแลสมาชิกที่ฝ่าฝืนกฎระเบียบ
4. ทุกห้องเรียนจะมีการตั้งชื่อห้องเรียนของตนเองโดยเฉพาะ เช่น ห้องเรียนปลอดของหาย ห้องเรียนสะอาด แล้วประกาศให้ทราบทั่วกัน
5. ตั้งคณะกรรมการประจำห้องเรียนควบคุมห้องเรียนตามนโยบายแต่ละสัปดาห์ อาจให้หมุนเวียนกันเป็นคณะกรรมการและอาจมีคณะกรรมการระดับตรงเรียนควบคุมกำกับอีกระดับหนึ่ง
6. มีการแลกเปลี่ยนเป้าหมายการสร้างห้องเรียนให้น่าอยู่ทุกสัปดาห์ สัปดาห์อาจเป็นห้องเรียนสะอาด สัปดาห์ที่สองเป็นห้องเรียนพุดจาสุภาพ
7. โรงเรียนมีการจัดประกวดห้องเรียนดีเด่น และให้รางวัล

โครงการพัฒนาผลงานของห้องเรียน

จุดมุ่งหมาย

ฝึกให้นักเรียนตระหนักว่าสังคมจะน่าอยู่ขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในสังคมการร่วมมือร่วมพลังจึงเป็นสิ่งจำเป็นของสมาชิกในสังคม

การจัดกิจกรรม

1. สมาชิกในห้องเรียนช่วยกันทำความดี เพื่อโรงเรียน เพื่อสังคม
2. โรงเรียนจัดเตรียมแฟ้มผลงานให้แก่ห้อง (Classroom Portfolio)
3. ให้แต่ละห้องเรียนจัดบันทึก หาหลักฐานใส่แฟ้มผลงานเกี่ยวกับกิจกรรมที่สมาชิกในห้องได้ปฏิบัติที่เป็นประโยชน์กับส่วนรวม เช่น การเยี่ยมบ้านพักคนชรา การดูแลรักษาสนามโรงเรียน การอนุรักษ์รักษาสิ่งแวดล้อม การช่วยเหลือครู สมาชิกอาจทำกิจกรรมเป็นทีม กลุ่มคณะรายบุคคล แต่ผลงานของทุกคนจะได้รับการเก็บรวบรวมในแฟ้มโดยมีคณะกรรมการช่วยกันจัดทำแฟ้ม คัดเลือกผลงานดี ๆ มานำเสนอ

4. ประกวดห้องเรียนดีเด่นที่สมาชิกร่วมแรงร่วมใจทำงานเพื่อโรงเรียนและสังคม
ห้องเรียนที่ชนะเลิศต้องเป็นห้องเรียนที่สมาชิกทำงานร่วมกันเป็นทีม

โครงการประกวดการเข้าแถวเคารพธงชาติ

จุดมุ่งหมาย

สร้างวินัย และความพร้อมเพรียงในการปฏิบัติตนให้เป็นระเบียบของสังคม ปลุกฝัง
ความสามัคคี ในช่วงเวลาการเข้าแถวเคารพธงชาติ ร้องเพลงชาติไทยด้วยความเข้าใจในความหมาย
ภูมิใจในความเป็นไทย

การจัดกิจกรรม

1. ครูภาษาไทย/ครูสังคมศึกษา หรือครูที่เกี่ยวข้องให้นักเรียนคัดเพลงชาติไทย เปิดเพลง
ชาติไทยให้นักเรียนฟัง อธิบายความหมายของเพลง ให้นักเรียนเข้าใจในความหมาย ฝึกออกเสียง
ควบกล้ำให้ถูกต้อง มีการถกอภิปรายเกี่ยวกับความหมายของความเป็นชาติ ความสมัครสมาน
สามัคคี การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

2. คัดเลือกกรรมการห้องเรียนเป็นผู้รับผิดชอบการเข้าแถวให้เป็นระเบียบ ไม่พูดคุยกัน
ไม่ขยุขยึก ไม่เล่นกันในแถว

3. แข่งขันการร้องเพลงชาติไทยระหว่างห้องเรียนอย่างพร้อมเพรียง ถูกต้องตามอักขระ
การเข้าแถวเป็นระเบียบ การตอบคำถามหน้าเสาธงเกี่ยวกับความเป็นชาติ การแสดงออก
ถึงความรักชาติ การตอบแทนบุญคุณของแผ่นดินได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยมีครูอาจารย์
หรือคณะกรรมการเป็นผู้ให้คะแนน

โครงการเกมหมากรุกไทย

จุดมุ่งหมาย

ให้นักเรียนห่างไกลยาเสพติด และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แทนที่จะใช้เวลาเล่นเกม
คอมพิวเตอร์มากเกินไปจนเป็นผลเสีย โดยใช้กลยุทธ์การเล่นหมากรุก ซึ่งเป็นภูมิปัญญาไทย
เพื่อหันเหความสนใจนักเรียน (ถ้าใช้เกมหมากรุกไทย ให้ใช้เกมแบบอื่นที่ทดแทนเกมคอมพิวเตอร์
ที่รุนแรง หรืออาจใช้วิธีการให้เล่นกีฬา ออกกำลังกายตอนเย็นแทน) มีการแข่งขันในตอนเย็น
เพื่อดึงให้นักเรียนอยู่ในโรงเรียนนานขึ้น ในกรณีที่พ่อแม่ยังไม่กลับถึงบ้าน

การจัดกิจกรรม

1. โรงเรียนจัดซื้อกระดานหมากรุกหลายชุดให้นักเรียนเล่นตอนเลิกเรียน
2. จ้างหรือหาอาสาสมัครหรือผู้ปกครองมาสอนเล่นหมากรุกไทย
3. ให้นักเรียนเล่นหมากรุกตอนเลิกเรียนที่ยังไม่กลับบ้าน

4. ขอความร่วมมือจากพ่อแม่ผู้ปกครองให้ข้อมูลนักเรียนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง (ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่กลับบ้านเอง พ่อแม่ทำงานตอนเย็น ไม่มีดูแล หรือ กวดขันลูก โดยให้นักเรียนมีกิจกรรมในโรงเรียนแทน)

5. ปลูกฝังค่านิยมหรือความคิดให้นักเรียนใหม่ สร้างสมาธิให้กับนักเรียนให้จดจ่อในกีฬาประเภทนี้แทนการเล่นเกมคอมพิวเตอร์โดยไม่รู้จักควบคุมตัวเอง

โครงการเกมคุณธรรม

จุดมุ่งหมาย

ให้นักเรียนสนใจศึกษาคำสอนของศาสนา แต่ใช้สื่อเป็นเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่ทันสมัยเพื่อให้ทันสมัย ตายังมีการแทรกคุณค่าของคุณธรรมนอกเหนือจากความสนุกสนานเพลิดเพลิน ยังได้รับการพัฒนาคุณธรรมด้วย

การจัดกิจกรรม

1. พัฒนาสื่อเกมคอมพิวเตอร์ ที่มีเนื้อหาสอดแทรกธรรมะ คำสอนทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาใดก็ตามให้นักเรียนเล่นเกมในวิชาที่เรียนหรือจัดกิจกรรมเสริมนอกเวลา
2. โรงเรียนที่ไม่มีคอมพิวเตอร์อาจจัดรูปแบบของเกมเป็นแบบทศลักษณ์พื้นน้ำ เกมแฟนพันธุ์แท้ เกมเศรษฐี โดยอาจจัดเป็นกิจกรรมตอนเย็น หรือเที่ยงวัน อาจเป็นสัปดาห์ละครั้ง กำหนดประเด็นที่ต้องการถาม – ตอบปัญหา โดยมีคณะกรรมการนักเรียนเป็นผู้บริหารจัดการผลิตโครงการ ผู้เข้าแข่งขันอาจจำแนกเป็นหลายกลุ่ม เช่น แข่งระหว่างห้องเรียน ชั้นเรียน เพศหญิง – ชาย อายุ หรือแข่งขันการตอบปัญหาเรื่องประวัติโรงเรียน ลักษณะ ลักษณะของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ปัญหาของโรงเรียน ให้นักเรียนตระหนักในปัญหาและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และการสมาชิกที่ดีของส่วนรวม

การดูนธรรมะ

จุดมุ่งหมาย

ให้นักเรียนสนใจรักการอ่านหรือทำกิจกรรมที่สร้างความบันเทิง มีการสอดแทรกคุณธรรม เช่น การอ่านการ์ตูนที่มีเนื้อหาสอดแทรกคุณธรรม เหมาะกับความสนใจของนักเรียน

การจัดกิจกรรม

1. ติดต่อ จัดหา พัฒนาหนังสือการ์ตูน ที่มีเนื้อหาสอดแทรกคุณธรรม
2. อาจให้นักเรียนแข่งขันกันแต่งบทละคร หรือ Script ของการ์ตูน ห้องละ 1 – 3 เรื่อง
3. คัดเลือกเรื่องที่น่าสนใจ มาทำเป็นหนังสือการ์ตูน
4. จัดหาคนมาวาดการ์ตูน ตามเนื้อเรื่องที่ชนะการประกวด
5. เผยแพร่ในวงกว้าง ให้มีการจัดทำการประชาสัมพันธ์ การจำหน่าย

โครงการเรียนธรรมะกับพระ/ นักบวช

จุดมุ่งหมาย

สร้างศรัทธาให้นักเรียนสนใจคำสอนของศาสนา โดยการให้ผู้นำทางศาสนา เช่น พระ นักบวช ผู้ทรงศีล ซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธา มาสอนและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน เพื่อให้ นักเรียนมีความเข้าใจในคำสอนอย่างลึกซึ้ง โดยมีครูที่รับผิดชอบในวิชาพระพุทธศาสนา หรือวิชา ที่เกี่ยวข้อง เป็นพี่เลี้ยงในการประสานงานกับพระที่มาสอน

การจัดกิจกรรม

1. ติดต่อ จัดหา พระ นักเทศน์ นักบวช หรือผู้นำทางศาสนาที่มีลีลาการสอนธรรมะ เป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟัง มาเป็นวิทยากรให้ความรู้กับนักเรียน เพื่อมิให้การเรียนรู้ธรรมะเป็นเรื่อง น่าเบื่อ
 2. ให้พระ หรือนักบวชมอบหมายงานที่เป็นการพัฒนาความรู้ของผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็น การสร้างศีล สมาธิ ปัญญา อิทธิบาทสี่ พรหมวิหารสี่ และให้นักเรียนฝึกปฏิบัติโดยมีรูปแบบ ที่น่าสนใจ
 3. จัดระบบการกำกับติดตามโดยให้พ่อแม่ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมนี้ด้วย
- โครงการท่องเที่ยวแดนโดยมัลลเทศก์คุณธรรม

จุดมุ่งหมาย

เพื่อพัฒนาความเป็นผู้นำ โดยการฝึกนักเรียนให้มีความกล้าแสดงออก เป็นนักวางแผน รู้จักการสื่อสาร การสร้างความประทับใจให้กับผู้รับสารในรูปของมัลลเทศก์น้อย และเรียนรู้ ความแตกต่างของวัฒนธรรม เช่น ศาสนา หรือความแตกต่างของครอบครัว ชุมชน สังคม

การจัดกิจกรรม

1. คัดเลือกผู้สนใจเป็นมัลลเทศก์ มีการอบรมโดยเชิญวิทยากรจากข้างนอก
2. ให้นักเรียนทำแผ่นพับหรือโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา เช่น วัด โบสถ์ สุเหร่า โดยมีการสืบค้นเอกสารสำหรับทำแผ่นโฆษณาในโรงเรียน กำหนดค่าใช้จ่ายที่ใช้ ในการเดินทาง จำนวนสมาชิก (ลูกทัวร์) ที่รับได้ ติดต่อสถานที่ การเดินทางเพื่อความสะดวก ควรเป็นสถานที่ของโรงเรียนนำร่องที่อยู่ในโครงการนี้ เช่น มาเที่ยววัดของโรงเรียนหนึ่ง และ เที่ยวโบสถ์หรือสุเหร่าของอีกโรงเรียนหนึ่ง เมื่อไปถึงโรงเรียนใด จะมีมัลลเทศก์ของโรงเรียนนั้น เป็นผู้ให้ความรู้
3. เสนอแผนการเดินทางให้โรงเรียนทราบ ขออนุมัติงบประมาณโดยพิจารณา จากศักยภาพของมัลลเทศก์ในการพาลูกทัวร์เดินทางไปท่องเที่ยวแดนศาสนา (มีครูรับผิดชอบ ในการเดินทาง)

4. โรงเรียนสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการเดินทาง แต่เมื่อกลับมาทั้งมีकुเทศก์และผู้เดินทาง ต้องมีการจัดทำนิตการเผยแพร่สิ่งที่ได้เรียนรู้ให้เพื่อน ๆ ในโรงเรียนทราบ

โครงการ 4 โมงเย็น

จุดมุ่งหมาย

เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีให้กับเด็กหรือเยาวชนที่มีปัญหาต้องได้รับการพัฒนา โดยใช้ เวลาตอนเลิกเรียน เป็นปัญหาที่เรื่องใดก็ได้ หากเป็นไปได้ พ่อแม่ผู้ปกครองที่มารับบุตรหลาน ในตอนเย็นควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วย

การจัดกิจกรรม

1. สํารวจนักเรียนที่มีคุณลักษณะที่ต้องปรับปรุง
2. ใช้เวลาตอนเลิกเรียน จัดกิจกรรมการพัฒนาปรับปรุงลักษณะพฤติกรรมของนักเรียน โดยอาจจัดกิจกรรมสำหรับกลุ่มนักเรียนที่มีปัญหาพฤติกรรมแบบเดียวกัน พ่อแม่ผู้ปกครอง อาจเข้าร่วมในกระบวนการนี้ด้วย ตามความเหมาะสม

3. รูปแบบการจัดกิจกรรมมีความหลากหลาย อาจใช้การอภิปรายร่วมกันเพื่อประเมิน จุดบกพร่องของตนเอง และแลกเปลี่ยนแนวทางแก้ไข หรือการเชิญนักจิตวิทยา ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ ด้านมาให้คำปรึกษา เพื่อพัฒนานักเรียน

4. ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิที่เชิญมาอาจเป็นกลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองที่อาสาสมัคร ช่วยงานในโรงเรียน

โครงการ 1 สัปดาห์ 1 คุณลักษณะ

จุดมุ่งหมาย

เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีสำหรับนักเรียน โดยคัดเลือกคุณลักษณะที่สำคัญ และ สอดคล้องกับสภาพบริบทของนักเรียนและโรงเรียน แล้วกำหนดระยะเวลาการพัฒนาคุณลักษณะ นั้นอย่างจริงจังต่อเนื่องตลอดเวลาสัปดาห์

การจัดกิจกรรม

1. สํารวจและกำหนดคุณลักษณะที่ต้องการพัฒนานักเรียน เช่น จิตอาสา ความกตัญญู ความรับผิดชอบ
2. กำหนดกิจกรรมการพัฒนาด้วยรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรม ตามหลักสูตรในวิชาต่าง ๆ หรือกิจกรรมเสริมหลักสูตร
3. ครูทั้งโรงเรียนต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณลักษณะดังกล่าวทุกคน ไม่ว่านักเรียน จะเรียนวิชาอะไร หรือทำกิจกรรมอะไร จะได้รับการพัฒนาคุณลักษณะนั้นตลอดเวลา ๆ โดยการบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน หรือผ่านกิจกรรมพิเศษ

4. หลังจากครบ 1 สัปดาห์ ทำการประเมินคุณลักษณะของนักเรียน

5. เปลี่ยนคุณลักษณะที่ต้องพัฒนาใหม่ในสัปดาห์ต่อมา

โครงการปฏิบัติการร่ายฝึนจิตอาสา

จุดมุ่งหมาย

เพื่อให้นักเรียนรู้จักการทำงานเป็นทีม การวางแผนการจัดกิจกรรม การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ ความกล้าแสดงออก โดยการบูรณาการงานที่เป็นการส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมในรูปของการประกวดร่ายฝึนเกี่ยวกับแผนปฏิบัติการทำงานเพื่อสร้างสังคมหรือจิตอาสา

การจัดกิจกรรม

1. โรงเรียนจัดเวทีประกวดผลงานที่เกี่ยวกับการปฏิบัติการร่ายฝึนจิตอาสาระหว่างห้องเรียน

2. จัดกิจกรรมในรูปแบบของการให้นักเรียนขึ้นเวทีประกวดในโรงเรียน และนำเสนอความคิดบนเวที

3. นักเรียนแต่ละห้องเรียนร่วมมือกันคิดแผนปฏิบัติการในการจัดกิจกรรมที่มีส่วนในการช่วยโรงเรียนหรือชุมชน แล้วนำมาเสนอในที่ประชุมซึ่งคือนักเรียนในโรงเรียนเป็นผู้ฟัง

4. มีการโหวตให้คะแนนความคิดสร้างสรรค์ ความเป็นไปได้ในแผนปฏิบัติการที่นำเสนอ ถ้าเป็นไปได้อาจโหวตผ่านเว็บไซต์คล้ายการโหวต SMS โดยเว็บไซต์ที่จะใช้สำหรับโหวตเป็นเว็บไซต์คุณธรรม ในบางโรงเรียนอาจโหวตโดยใช้บัตรที่โรงเรียนได้จัดทำไว้ให้ ประกาศผลแผนปฏิบัติงานที่ได้รับการโหวตสูงสุด

5. ให้ผู้เข้ารอบนำแผนปฏิบัติการที่ได้รับการคัดเลือกสู่การปฏิบัติการใดที่มีสมาชิกร่วมกิจกรรมสูงมาก มีผลงานเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม จะได้รับรางวัล

กิจกรรมขยับกาย สบายชีวี

จุดมุ่งหมาย

สร้างสมาธิและพัฒนาความแข็งแรงของร่างกาย สร้างความสัมพันธ์ระหว่างนักเรียนและระหว่างสมาชิกในครอบครัว

การจัดกิจกรรม

1. ขอความอนุเคราะห์ CD ขยับกาย สบายชีวี จากกระทรวงวัฒนธรรม เพื่อแจกนักเรียน

2. ครูประจำชั้น หรือครูพละ หรือครูที่ได้รับการมอบหมายจัดกิจกรรมให้นักเรียนมีการออกกำลังกายสัปดาห์ละ 1 – 2 ครั้ง อย่างสม่ำเสมอ มีการแข่งขันระหว่างห้องเรียน

3. ให้นักเรียนนำไปเผยแพร่ให้กับครอบครัว ฝึกออกกำลังกายระหว่างนักเรียนและพ่อแม่ผู้ปกครอง

4. ประเมินผลหลังดำเนินการได้ 2 เดือน ตัวบ่งชี้ความสำเร็จ คือ สมာธิ ความแข็งแรงของร่างกาย ความรับผิดชอบ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว

จากการวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช (2549) พบว่าแนวคิดและหลักการสำหรับการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของนักเรียนมีดังต่อไปนี้

1. การสร้างตัวแบบ/ ผู้นำ การพัฒนาคุณลักษณะต้องมีการสร้างตัวแบบที่ดี ทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ หรือบุคคลตัวอย่างในสังคม
2. การพัฒนาคุณธรรมและคุณลักษณะอื่น ๆ ให้เป็นวิถีชีวิต มีความสอดคล้องกับธรรมชาติ ดอกย่ำให้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการพัฒนาที่บูรณาการสอดแทรกอยู่ในชีวิตการเรียน การปฏิบัติงาน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและคนกับธรรมชาติ โยงความสัมพันธ์ระหว่างสังคมวัฒนธรรมกับการเรียนการสอน
3. การพัฒนาตัวตนของนักเรียน ด้วยการจัดพื้นที่สร้างสรรค์และเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนให้นักเรียนได้แสดงออกถึงความสามารถ ศักยภาพ และการปฏิบัติตามความเชื่อตามแนวทางที่ตนเองคิดสร้างสรรค์ และอยู่ในบริบทของการทำความดี มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมให้เด็กมีการปฏิบัติและพัฒนาตนเองอย่างเข้าใจความหมาย เห็นบทบาทและคุณค่าของตนเองมากขึ้น
4. การสร้างระบบค่านิยมให้เด็กและเยาวชนเห็น ได้ชัดเจนว่าแก่นของเด็กไทยคืออะไร ต้องประพฤติและปฏิบัติตนอย่างไร กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาชัดเจนและตั้งสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเด็ก ทำให้เด็กมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ปรับเปลี่ยนจริยธรรม เช่น การสำรวจพฤติกรรมการปฏิบัติตนของตนเองในแต่ละวัน และต้องยอมรับว่าค่านิยมต้องมาจากตัวแบบที่ดี
5. การสร้างความร่วมมือร่วมพลังทั้งจากผู้บริหาร/ ครูอาจารย์ใน โรงเรียน พ่อแม่ ผู้ปกครองในครอบครัว ชุมชน สังคม ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนไทย กำหนดคุณธรรมที่เป็นเป้าหมายการให้ครอบครัว ชุมชนมีการทำกิจกรรมร่วมกัน
6. การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนต้องสอดคล้องกับลักษณะของโรงเรียน ธรรมชาติ บริบท และช่วงวัยของเด็ก
7. การสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน และซึมซับวิธีคิดและการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันผ่านกระบวนการ เป็นธรรมชาติในระบบของชุมชน
8. โรงเรียนต้องมีนโยบายที่ไม่เน้นวิชาการอย่างเดียว โรงเรียนมีครูเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงดึงชุมชนเข้ามา สร้างชุมชนที่สร้างสรรค์ ชีให้เห็นปัญหาของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อบุตรหลาน

9. ต้องมีการสร้างแนวร่วม มีเครือข่ายที่ช่วยเสริมกำลังใจให้เด็กทำความดี เด็กที่ได้รับพัฒนาทำให้เขาดีไปแล้ว ก็มีเด็กรุ่นใหม่ไปเรื่อย ๆ ต้องสร้างเครือข่าย การให้รางวัล ไม่จำเป็นต้องเป็นเงิน เพียงแค่คำชมก็ได้

วิธีการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์

วิธีการพัฒนา สามารถทำได้ 3 วิธี (กริช อัม โภชน์, 2535, หน้า 11)

1. การพัฒนาโดยการศึกษา (Development by Education)

เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ ที่มีวัตถุประสงค์ มุ่งเน้นการเพิ่มพูนความรู้ และสติปัญญาของแต่ละบุคคล เพื่อเตรียมการให้บุคคล มีความสามารถ มีความพร้อมที่จะปฏิบัติงานใด ๆ ในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ต้องใช้ระยะเวลา และการลงทุน ที่สูงกว่าการพัฒนาแบบอื่น

2. การพัฒนาโดยการฝึกอบรม (Development by Training)

เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ ที่มีวัตถุประสงค์ให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีทักษะ ความชำนาญ และทัศนคติที่ดี ต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะส่งผลให้ มีความสามารถในการปฏิบัติงาน หรือหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมาย ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มุ่งเน้นการพัฒนา ตามหลักสูตร เฉพาะเรื่อง ใช้ระยะเวลาสั้น ๆ โดยมีรูปแบบการจัดกิจกรรม การฝึกอบรมที่หลากหลาย

3. การพัฒนาในงาน (Development in Career)

เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ ที่มุ่งส่งเสริม ความสามารถโดยทั่วไป ให้แก่ บุคลากร เพื่อให้มีความรอบรู้ เสริมสร้าง ศักยภาพในการปฏิบัติงาน ที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ หรือยึดถือเป็นอาชีพ ซึ่งจะเป็นส่วนเสริมสร้าง และพัฒนาให้งาน หรือองค์กร มีประสิทธิภาพ สร้างความมั่นคง และความเชื่อถือให้เกิดขึ้นแก่สถาบัน การพัฒนาอาจใช้ระยะเวลาสั้น ๆ หรือทำต่อเนื่องก็ได้ ความสำเร็จในการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของบุคคล ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบดังต่อไปนี้ (กชกร ธิปัตติ, 2546, หน้า 9 – 16)

1. สมรรถภาพด้านบุคคล (Personal Competence)

1.1 การตระหนักรู้ในตนเอง คือ ความสามารถในการควบคุมตนเองได้ รู้จุดเด่น จุดด้อย มีความมั่นใจในคุณค่า และความสามารถในตนเอง

1.2 การจัดระเบียบวินัยในตนเอง มั่นคงในอารมณ์ มองโลกในแง่ดีมีมาตรฐานในความซื่อสัตย์ ยึดมั่นในหลักจริยธรรม มุ่งมั่นเอาใจใส่ต่อหน้าที่ มีความยืดหยุ่น ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ เป็นผู้ที่ทันต่อเหตุการณ์ใหม่ ๆ มองหรือวิเคราะห์ เหตุการณ์ได้หลายแง่มุม สามารถฟังฟังได้ ภายใต้อารมณ์

1.3 การสร้างแรงจูงใจให้ตนเอง เป็นผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement Drive)

มีมานะพยายามอย่างสูง ที่จะประสบความสำเร็จในระดับดีเยี่ยม มีความมุ่งมั่นในการบรรลุเป้าหมายมีความคิดริเริ่ม กล้า และพร้อมจะปฏิบัติงาน มีความตั้งใจที่จะบรรลุเป้าหมายแม้ว่าจะมีอุปสรรค และการถดถอย

2. สมรรถภาพด้านสังคม (Social Competence)

2.1 การตระหนักรู้ในสังคม เป็นผู้รับรู้และเข้าใจ ความรู้สึกของคนอื่น รู้จักให้อภัย

สงสารผู้อื่น และให้การช่วยเหลือผู้อื่นได้

2.2 ทักษะทางสังคม มีความสามารถในการชักชวนผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ มีทักษะ

การสื่อสารที่ดี ไม่ว่าจะเป็นการรับ หรือการส่งสาร สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อปฏิบัติการกิจด้วยเป้าหมายร่วมกัน เมื่อประสบปัญหา ใช้ความประนีประนอม ในการแก้ปัญหาหรือจัดการกับความขัดแย้งได้

กลยุทธ์และนวัตกรรมที่พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์

กลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะ

จากการวิจัยของสุวิมล ว่องวาณิช (2549) สรุปเป็นกลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของนักเรียน มีดังต่อไปนี้

1. กลยุทธ์การสร้างนโยบายสาธารณะด้านการพัฒนาคุณลักษณะ โดยการให้ความสำคัญกับองค์รกรากฐานของสังคม คือ สถาบันครอบครัวและสถาบันการศึกษา ในฐานะแกนกลางการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และการรวมพลังจากการเชื่อมประสานทุกภาคส่วนของสังคม ให้เข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการมุ่งสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ตั้งแต่ระดับบุคคล เช่น ควรมีการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนและการช่วยอบรมตักเตือนโดยผู้อาวุโส ระดับกลุ่มบุคคล เช่น การรวมตัวจัดกิจกรรมที่เอื้อต่อการปลูกฝังคุณลักษณะระดับองค์กร เช่น การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ด้านคุณลักษณะผ่านสื่อมวลชนการลดการเสนอข่าวความรุนแรง เป็นต้น

2. กลยุทธ์การปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์โดยการบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน ทั้งนี้กระทรวงและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม เขตพื้นที่การศึกษา และหน่วยงานอื่น ๆ ต้องร่วมกันกำหนดเป้าหมาย วางนโยบาย และวางแผน

การเสริมสร้างคุณลักษณะอย่างมีระบบ มีกลไกนำแผนสู่การปฏิบัติ และติดตามผลอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เพื่อนำผลการประเมินพัฒนาแผนงานในช่วงต่อไป พันธกิจที่สำคัญ คือ การดำเนินงาน โดยความร่วมมือกับสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา องค์กรเอกชน มูลนิธิ และสถาบันอื่น ในสังคม เพื่อการประสาน ส่งเสริม สนับสนุน ให้โรงเรียน/ สถานศึกษาสามารถขับเคลื่อน การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน ให้ได้โรงเรียน/ สถานศึกษาดำเนินการพัฒนา คุณลักษณะที่สามารถขยายผลต่อไปได้

3. กลยุทธ์การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนมีระบบ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้น การวิจัยสำรวจความต้องการจำเป็นสำหรับการพัฒนาคุณลักษณะ การวางแผนและการออกแบบ กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะ การดำเนินการตามแผนการพัฒนาคุณลักษณะ การติดตามกำกับ ผลการดำเนินงานตามแผนงานรวมทั้งการประเมินคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประสิทธิภาพของการดำเนินงาน และการนำผลการประเมินไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุง แผนงานกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะ

4. กลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ประกอบด้วย กลยุทธ์การสอดแทรกการเรียนรู้เข้าไปในการปฏิบัติงานจริง การจัดประชุมเกี่ยวกับอนาคต เพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ที่หลากหลาย การสร้างทักษะการเรียนรู้ จากการปฏิบัติงานจริงอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และการสนับสนุนอย่างจริงจังโดยผู้บริหาร ที่มีวิสัยทัศน์และภาวะผู้นำ

5. กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อสร้างกระแสสังคม ให้เกิดสำนึกสาธารณะ เชิดชูคุณธรรม จริยธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน รวมทั้งการสร้างกระแสสังคม ให้เกิดการเชื่อมประสาน เสริมหนุน และการขยายเครือข่ายองค์กรภาคีในด้านการพัฒนาคุณลักษณะ ที่พึงประสงค์อย่างต่อเนื่อง

6. กลยุทธ์การวิจัยและการจัดการองค์ความรู้ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน เช่น การวิจัยพัฒนานวัตกรรมการจัดการความรู้ และกระบวนการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะ การวิจัยนำร่องเพื่อพัฒนารูปแบบ/ กิจกรรมเพื่อเพิ่มพูนคุณธรรมจริยธรรม หล่อหลอมให้เกิด คุณลักษณะที่พึงประสงค์ การวิจัยเพื่อสืบค้นและจัดทำแผนที่นักเรียน/ โรงเรียน/ สถานศึกษา ที่มีคุณลักษณะ

นวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี

จากผลการดำเนินการของ สุวิมล ว่องวานิช (2549) ได้มีการพัฒนานวัตกรรมการคุณลักษณะ ศึกษาซึ่ง สามารถจำแนกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. นวัตกรรมหลักสูตรแบบบูรณาการ (Integrated Curriculum Innovation) การจัดกิจกรรมบูรณาการแบบเน้นคุณธรรม (Moral Focused Activity) โดยการสอดแทรกการพัฒนาคุณธรรมระหว่างการพัฒนาทักษะความสามารถของนักเรียนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดในหลักสูตร
2. นวัตกรรมกระแสนิยม (In Trend Innovation) การจัดกิจกรรมใช้การสร้างกระแสหรือการนำค่านิยมที่เกิดขึ้นตามกระแสในช่วงนั้นมาใช้เป็นสื่อในการออกแบบกิจกรรมเพื่อดึงความสนใจของนักเรียนหรือการกำหนดกิจกรรมที่มีลักษณะการแข่งขัน เพื่อลดช่องว่างระหว่างสถานสภาพของบุคคลหรือชนชั้น
3. นวัตกรรมขบวนการบูรณาการ (Integrated Process Innovation) การจัดกิจกรรมที่มีการบูรณาการกระบวนการดำเนินงานของนักเรียนในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ มิใช่จัดกิจกรรมหนึ่งแล้วหยุด แล้วเริ่มทำกิจกรรมอื่นต่อไปที่ไม่สัมพันธ์กับกิจกรรมเดิม
4. นวัตกรรมริเริ่มจากนักเรียนร้อยแปดแบบ (108 Student Initiations Innovation) การจัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนผู้คิดริเริ่มและออกแบบกิจกรรม เพื่อให้ได้กิจกรรมและการขยายผลที่นำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะ
5. นวัตกรรมที่ทำให้เข้าระบบสถาบัน (Institutionalized Innovation) การจัดกิจกรรมที่กำหนดเป้าหมายของการดำเนินงานในระดับสูง และทำให้เป็นภารกิจปกติของโรงเรียนโดยกำหนดเป็นแผนงานหลัก
6. นวัตกรรมอิงการเรียนรู้จากการบริการ (Service Learning – Based Innovation) การจัดกิจกรรมที่จัดโอกาสให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้จากการทำงานที่เป็นการบริการให้แก่สังคม
7. นวัตกรรมการประชุม (Forum Innovation) การจัดกิจกรรมที่นำมาให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ผ่านการประชุมในรูปแบบของสมัชชาหรือการเสวนา เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน
8. นวัตกรรมคุณค่าเพื่อชีวิต (Living Values Innovation) การจัดกิจกรรมโดยใช้แนวคิด “คุณค่าเพื่อชีวิต” ซึ่งพัฒนาโดยนักวิชาการชาวตะวันตก บนพื้นฐานแนวคิดของการพัฒนาจิตใจของนักเรียนให้มีความสงบ และเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองให้ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า
9. นวัตกรรมที่เป็นนิสัยประจำ (Routine Habit Innovation) การจัดกิจกรรมโดยครูเป็นผู้กำหนดคุณลักษณะที่จำเป็นต้องพัฒนาในตัวนักเรียนและฝึกปฏิบัติเป็นนิสัยในชีวิตประจำวัน
10. นวัตกรรมการพัฒนาดตนเอง (Self Development Innovation) การจัดกิจกรรมโดยการฝึกให้นักเรียนรู้จักประเมินตนเอง และมีการพัฒนาดตนเองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการเผากิเลส ให้นักเรียนเขียนพฤติกรรมไม่เหมาะสมที่ตนเองได้ปฏิบัติบนกระดาน

11. นวัตกรรมการประยุกต์ในโลกแห่งความเป็นจริง (Real World Application Innovation) การจัดกิจกรรมโดยการนำพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงมาใช้ในการแสดงพฤติกรรมในโรงเรียน

โรงเรียนอนุบาลระยอง

ประวัติของโรงเรียน

โรงเรียนอนุบาลระยอง เปิดทำการสอนตั้งแต่วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2491 โดยอาศัยอาคารเรียน “เกตุเนื่องอุทิศ” ของโรงเรียนสตรีระยอง “บุญศิริบำเพ็ญ” สังกัดกองการศึกษาพิเศษ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ต่อมา พ.ศ. 2506 โรงเรียนได้รับงบประมาณ 300,000 บาท สร้างอาคารเรียนแบบ 033 จำนวน 8 ห้องเรียน 1 หลัง ในที่ราชพัสดุซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอเมืองระยองเดิม มีเนื้อที่ 6 ไร่ 1 งาน 36 ตารางวา พ.ศ. 2515 กรมสามัญศึกษา ยกโรงเรียนสตรีระยองให้โรงเรียนอนุบาลระยองพร้อมอาคารไม้ 2 ชั้น 1 หลัง 8 ห้องเรียน และอาคารบุญศิริบำเพ็ญ ชั้นเดียว 1 หลัง จำนวน 4 ห้องเรียน ในเนื้อที่ 11 ไร่ จึงทำให้โรงเรียนอนุบาลระยองมีที่ดินเป็น 2 แปลง รวมเนื้อที่ 17 ไร่ 1 งาน 36 ตารางวา

ฝ่ายอนุบาล ตั้งอยู่ถนนริมน้ำ ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง เป็นที่เรียนของนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 42 ห้องเรียน มีเนื้อที่ 6 ไร่ 1 งาน 36 ตารางวา

ฝ่ายประถม ตั้งอยู่ถนนตากสินมหาราช ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง เป็นที่เรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 44 ห้องเรียน มีเนื้อที่ 11 ไร่

ปัจจุบันโรงเรียนเปิดทำการสอน ตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระยอง สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

วิสัยทัศน์

“เป็นผู้นำการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนตามมาตรฐานสากล” (Be the Leader in Quality Development of Learners According to the International Standards)

ข้อมูลบุคลากร

ข้อมูลครูและนักเรียน ในโรงเรียนอนุบาลระยอง (ปีการศึกษา 2551)

ตารางที่ 2-2 แสดงจำนวนครู โรงเรียนอนุบาลระยอง

ประเภท	วุฒิการศึกษา	จำนวนครู		
		ชาย	หญิง	รวม
ครูประจำการ	ปริญญาโท	5	15	20
	ปริญญาตรี	10	99	109
ผู้บริหาร	ปริญญาเอก	1	—	1
รองผู้บริหาร	ปริญญาโท	4	—	14
รวม		20	114	134

ตารางที่ 2-3 แสดงจำนวนห้องเรียนและจำนวนนักเรียน โรงเรียนอนุบาลระยอง

ชั้นเรียน	จำนวนห้องเรียน	จำนวนนักเรียน		รวม
		ชาย	หญิง	
อนุบาล 1	11	231	237	468
อนุบาล 2	11	251	240	491
ประถมศึกษาปีที่ 1	11	247	227	474
ประถมศึกษาปีที่ 2	11	240	263	503
ประถมศึกษาปีที่ 3	11	248	228	476
ประถมศึกษาปีที่ 4	11	263	242	505
ประถมศึกษาปีที่ 5	11	259	240	499
ประถมศึกษาปีที่ 6	11	258	282	540
รวม	88	1,997	1,959	3,956

ขนาดและที่ตั้ง

โรงเรียนอนุบาลระยองเป็น โรงเรียนขนาดใหญ่มาก แยกออกเป็นสองฝ่าย โดยมีศาลปกครอง และสถานีตำรวจภูธรจังหวัดระยองกั้นกลาง

ฝ่ายอนุบาล ตั้งอยู่เลขที่ 032 ถนนริมน้ำ ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

ฝ่ายประถม ตั้งอยู่ที่ถนนตากสินมหาราช ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

สภาพชุมชน

ลักษณะชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่เป็นชุมชนเมือง ใกล้สถานที่ราชการ เช่น เทศบาลนคร ระยอง สถานีตำรวจภูธรจังหวัดระยอง ศาลจังหวัดระยอง สำนักงานศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น และประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพรับราชการ รัฐวิสาหกิจ ค้าขาย พนักงานโรงงาน อุตสาหกรรม โดยทั่วไปมีฐานะปานกลาง ชุมชนมีความสัมพันธ์กับโรงเรียนค่อนข้างดี ชุมชนมีความรักและผูกพันกับท้องถิ่น มีการรวมตัวกันในรูปแบบของกรรมการ สมาคม เพื่อช่วยเหลือสังคม การคมนาคม และสาธารณูปโภคมีความพร้อมสูง การจราจรมีสภาพแออัด และติดขัดในตอนเช้า และตอนเย็น เวลาเลิกเรียน ชุมชนสนใจด้านการศึกษา โรงเรียนและสถาบันการศึกษามีพอเพียง โรงเรียนอนุบาลระยองเป็นโรงเรียนหนึ่งที่ชุมชนให้ความไว้วางใจ นำบุตรหลานมาเข้าเรียนเป็นจำนวนมาก

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของโรงเรียนอนุบาลระยอง

การมีวินัยในตนเอง

การมีวินัยเป็นคุณลักษณะสำคัญที่พึงประสงค์ของบุคคลในสังคมที่มีความจำเป็นและเป็นที่ต้องการอย่างยิ่ง เพื่อการวางกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือเพื่อวัดคุณลักษณะด้านการมีวินัยในตนเอง จึงได้ศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่บุคคลจะแสดงออกถึงการมีวินัยในตนเอง พบว่ามีผู้ให้ความหมายและวิเคราะห์พฤติกรรมการมีวินัยในตนเองไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2540, หน้า 6)

ได้ให้ความหมายของการมีวินัยว่า การมีวินัยหมายถึง คุณลักษณะทางจิตและพฤติกรรมของบุคคลที่สามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามระเบียบ เพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม และได้กำหนดพฤติกรรมบ่งชี้ว่า การมีวินัยประกอบด้วยพฤติกรรมบ่งชี้ 7 พฤติกรรม ดังนี้

1. การควบคุมตนเองทั้งกาย วาจา และใจ
2. การยอมรับผลการกระทำของตนเอง
3. การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
4. การตรงต่อเวลา
5. ความมีเหตุผล
6. การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นตามกฎหมายของสังคม
7. การเคารพสิทธิและหน้าที่ของกันและกัน

อัญชลี เครือคำขาว (2540, หน้า 216) ให้ความหมายว่า ระเบียบวินัย หมายถึง ข้อบังคับ คำสั่ง กฎหมาย กติกา ระเบียบที่สังคมวางไว้เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของคน เพราะคนต้องอยู่

รวมกันเป็นหมู่ตั้งแต่หมู่เล็ก คือ ครอบครัว จนถึงหมู่ใหญ่ คือ ประเทศชาติ ถ้าทุกคนที่อยู่ร่วมกัน
ระเบียบที่สังคมวางไว้ ก็จะนำมาซึ่งความสงบสุขความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคง ความปลอดภัย
คุณลักษณะของคนมีระเบียบวินัย คือ รู้จักวินัยของตนเองเป็นอย่างดี เมื่อเราสังกัดอยู่ในสังคมใด
จะต้องมีความรู้เรื่องวินัยและระเบียบแบบแผนของสังคมนั้นเป็นอย่างดีเพื่อจะได้ปฏิบัติไม่ผิด
และเคร่งครัดในวินัยเป็นอย่างดี คือเป็นผู้พยายามปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยไม่ละเมิดทั้งต่อหน้า
และลับหลัง

วิชัย วงศ์ใหญ่ (2541, หน้า 35) กล่าวว่า การมีวินัย คือ คุณลักษณะจิตใจและพฤติกรรม
ที่ช่วยให้บุคคลนั้นสามารถควบคุมตนเองและประพฤติตนตามระเบียบ กฎ กติกาของสังคม
เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและของส่วนรวม พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงการมีวินัย ได้แก่ การสนใจใฝ่รู้
การควบคุมตนเอง ความรับผิดชอบ ความมีเหตุผล ความซื่อสัตย์ และความขยัน

อิงลิชและอิงลิช (English & English, 1958, p. 482 อ้างถึงใน สินีนาฏ สุทธิจินดา, 2543,
หน้า 16) ได้ให้ความหมายของการมีวินัยในตนเอง ว่า วินัยในตนเองเป็นลักษณะของการนำตนเอง
การควบคุมหรือการบังคับตนเองโดยอาศัยแรงจูงใจที่สัมพันธ์กับอุดมคติที่บุคคลสร้างขึ้นสำหรับ
ตนเอง หรือเป็นการควบคุมพฤติกรรมของตนให้เป็นไปตามความตั้งใจ ซึ่งมีความหมายเดียวกับ
การควบคุมตนเอง หมายถึง ความสามารถในการรู้จักบังคับหรือควบคุมพฤติกรรมที่มีเป้าหมาย
ที่ดีกว่าเดิม

ออซูเบล (Ausubel, 1968, p. 459 อ้างถึงใน สินีนาฏ สุทธิจินดา, 2543, หน้า 16)
กล่าวถึง การมีวินัยในตนเองว่า หมายถึง พฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออกมาตามจิตสำนึกของตน
ซึ่งจะมีหน้าที่ คือ

1. เป็นการอบรมนิสัยและฝึกคนให้มีพฤติกรรมที่เป็นมาตรฐาน
2. ทำให้บุคคลนั้นมีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับบุคลิกภาพของตน คือ สามารถปฏิบัติตน
ตามกฎระเบียบของสังคม เชื่อมั่นในตนเอง พึ่งตนเองได้ รู้จักควบคุมอารมณ์และมีความอดทน
3. เกิดจากมโนธรรมภายในจิตใจที่มาจากการสะสมประสบการณ์และมีพัฒนาการ
มาเป็นลำดับ
4. สร้างความมั่นคงทางอารมณ์ให้แก่ผู้ปฏิบัติ เพราะกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่สังคมยอมรับ
จะเป็นกรอบแนวคิดที่บุคคลนั้นใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนให้เหมาะสมและแนวความคิดนี้
ก็จะพัฒนาจนกลายเป็น “วินัยในตนเอง”

วินัยในตนเอง หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคลตามแบบแผนกฎเกณฑ์
ที่พึงประสงค์ของสังคมอันจะนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข (กองวิจัยทางการศึกษา
กรมวิชาการ, 2540, หน้า 22)

กุลา ตันติผลาชีวะ (2542, หน้า 60) ให้ความหมายว่า วินัยในตนเอง หมายถึง ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมตนเองให้เป็นไปตามความตั้งใจและนำตนเองไปในทางที่ถูกต้องอย่างมีเหตุผล

ปรีชา ธรรมา (2545, หน้า 33) ให้ความหมายว่า วินัยแห่งตน (Self – discipline) หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมของบุคคลด้วยความสามารถของตนเองได้เป็นผลสำเร็จตามเป้าหมาย อันเป็นที่ยอมรับ โดยงดเว้นหรือระงับยับยั้งการกระทำอันไม่เหมาะสมและนำตนไปสู่การกระทำอันเหมาะสมยิ่งขึ้น

ดังนั้น การมีวินัยในตนเอง คือ พฤติกรรมที่แสดงถึงความตั้งใจ ทางด้านการมีวินัยในตนเอง ซึ่งวัดได้ในรูปเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. การปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของโรงเรียน
2. การตรงต่อเวลา
3. การรักษาความสะอาด

การใฝ่เรียนรู้

คุณลักษณะด้านการใฝ่เรียนรู้ เป็นคุณลักษณะที่ทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ เพื่อการวางกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือ เพื่อวัดคุณลักษณะด้านการใฝ่เรียนรู้ จึงได้ศึกษาความหมายและพฤติกรรมที่บุคคลจะแสดงออกเมื่อมีความสนใจใฝ่รู้ พบว่ามีผู้ให้ความหมายและวิเคราะห์พฤติกรรมการใฝ่เรียนรู้ไว้ดังนี้

ภัทรานิคมานนท์ (2540, หน้า 219) กล่าวว่า การใฝ่เรียนรู้เป็นการศึกษาหาความรู้ วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาวิชาชีพของตน

วิชัย วงศ์ใหญ่ (2541, หน้า 39) กล่าวว่า การใฝ่เรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ที่จะแสวงหาความรู้อย่างกว้างขวางและเพียงพอกับโอกาสที่จะสามารถทำงานได้ และเพื่อจะได้ประโยชน์จากโอกาสทางการศึกษาที่มีให้ตลอดชีวิต

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ (2540, หน้า 6) ได้ให้ความหมายของการใฝ่เรียนรู้ว่า การใฝ่เรียนรู้ หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรม ที่แสดงถึงความกระตือรือร้น สนใจใฝ่ใฝ่ฝึกค้น เสาะแสวงหาความรู้ด้านต่าง ๆ ตลอดจนความสามารถในการจำแนก เปรียบเทียบ และวิเคราะห์เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และมีพฤติกรรมบ่งชี้ดังนี้

1. ความกระตือรือร้น
2. ความกล้า ความริเริ่ม และการตัดสินใจ
3. ความเพียรพยายาม มุ่งมั่น ทำให้ดีกว่าเดิมอยู่เสมอ

4. การแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ

5. ความใส่ใจและจินตนาการ

6. ความชอบ ความชื่นชม และเห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ

ดังนั้น การใส่ใจเรียนรู้ หมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหาความรู้ การทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งวัดได้ในรูปเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. การใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์โดยการอ่าน

2. ความตั้งใจและการสนใจในการอ่าน

มารยาทในสังคมและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

1. มารยาทในสังคม

สมจินตนา ภักดิ์ศรีวงศ์ (2538, หน้า 26 – 27) ได้กล่าวว่า ความหมายของคำว่า “มารยาท” ในทางภาษาซึ่งเราควรทราบถึงรากฐานของคำเพราะมีคำหลายคำในภาษาไทยที่มาเกี่ยวเนื่องกับคำว่า “มารยาท” เช่นคำว่า กิริยา หรือกิริยามารยาท จริยา หรือจรรยา มารยาท ซึ่งคำเหล่านี้จะกล่าวจนเป็นที่คุ้นเคยในสังคมไทยโดยทั่วไป โดยสรุป ความหมายของคำว่า มารยาทไทยนั้นหมายถึง กิริยาวาจา ที่คนไทยเห็นว่าเรียบร้อย ถูกลักษณะนิสัยของคนไทย ที่เป็นคนอ่อนโยน มีความสงบเรียบร้อยทั้งกาย วาจา เป็นการควบคุมกาย วาจา ให้อยู่ในกรอบที่สังคมยอมรับและต้องการ ดังนั้นผู้ที่ไม่มีมารยาทจึงเป็นผู้ที่ถูกสังคมตำหนิได้ มารยาทเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าผู้นั้นมีลักษณะนิสัย มีความเป็นมาหรือได้รับการศึกษาในด้านนี้มาหรือไม่ ดังคำกล่าวของชาวไทยแต่โบราณซึ่งได้ยินได้ฟังกันโดยทั่วไปว่า “สำเนียงส่อภาษา กิริยาส่อสกุล” จะเป็นสิ่งที่บอกความหมายของมารยาทไทยได้เป็นอย่างดี

วิธนา วงศ์วิสิทธิ์ (2546, หน้า 7) กล่าวว่า มารยาท คือ กิริยาวาจาที่ถือว่าเรียบร้อย มาจากภาษาบาลีว่า “มารยาท” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “มรฺยาทา” ดังนั้น มารยาทไทย คือ ระเบียบอิริยาบถต่าง ๆ ที่แสดงออกถึง ความสุภาพ เรียบร้อย อ่อนน้อม ละเมียดละไม อันเป็นคุณสมบัติของคนไทยอย่างแท้จริง นับเป็นวัฒนธรรมของชาติที่แสดงให้เห็นว่า คนไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมสูงในปัจจุบัน

2. การรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง

ในที่นี้จะกล่าวถึง เรื่อง พฤติกรรมสุขภาพเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร (ดวงเดือน ไกรเทพ, 2548, หน้า 17 – 28)

2.1 เลือกซื้ออาหารที่ปรุงสุก สะอาด ปราศจากสารอันตราย

2.2 กินอาหารที่มีการเตรียม การประกอบอาหาร และภาชนะที่สะอาด

2.3 กินอาหารที่ปรุงสุกใหม่ ๆ

2.4 ไม่กินอาหารที่ใส่สี มีสารอันตราย

2.5 กินอาหารให้เป็นเวลา

2.6 กินอาหารให้ครบ 5 หมู่

2.7 ดื่มน้ำสะอาดอย่างน้อย วันละ 8 แก้ว

2.8 หลีกเลี่ยงอาหารรสจัด และของหมักดอง

2.9 หลีกเลี่ยงของกินเล่น

ดังนั้น มารยาทในสังคม และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง หมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ซึ่งวัดได้ในรูปเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. มารยาทในสังคม
2. การแสดงความเคารพ
3. การพูด
4. การรับประทานอาหาร
5. การแต่งกาย
6. รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง
7. ค่านิยมการบริโภค

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ความหมาย

สม โภชน์ อเนกสุข (2548, หน้า 67 – 68) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่นักวิจัยมีความเกี่ยวข้องในฐานะผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนหนึ่งขององค์การและป็นนักวิจัย เป็นการนำแนวคิดและวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาศึกษา โดยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยช่วยกันแสวงหารูปแบบของการพัฒนาหรือหาวิธีการแก้ปัญหา มีการพัฒนาความสำนึกในการวิเคราะห์วิจารณ์ ของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงสภาวะความเป็นอยู่และวิถีชีวิต ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคมตนเอง

ประวิต เอรารรรถ (2545, หน้า 5) ให้ความหมายว่า เป็นกระบวนการศึกษาค้นคว้าร่วมกันอย่างเป็นระบบของกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน เพื่อทำความเข้าใจต่อปัญหาหรือข้อสงสัยที่กำลังเผชิญอยู่และให้ได้แนวทางการปฏิบัติหรือวิธีการแก้ไขปรับปรุงที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในการปฏิบัติงาน ซึ่งถ้ากล่าวในบริบทของโรงเรียน ก็คือ การวิจัยที่เกิดขึ้นในโรงเรียนและชั้นเรียน โดยครูพยายามปรับปรุงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของตนเอง จากการสะท้อนตนเอง การหาข้อสรุปเพื่อแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ รวมทั้งการใช้ความเข้าใจและมโนทัศน์ของตนเอง

การหาข้อสรุปเพื่อแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ รวมทั้งการทำความเข้าใจ และมโนทัศน์ของตนเอง มากกว่าของผู้เชี่ยวชาญ การวิจัยปฏิบัติการจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงาน และผู้เกี่ยวข้องได้ ใช้องค์ความรู้ หรือควบคุมสภาพการณ์เป็นอยู่ด้วยตัวเอง

เอกวิทย์ แก้วประดิษฐ์ (2540, หน้า 11) กล่าวว่า การวิจัยลักษณะนี้จะเป็นการวิจัย เพื่อหาทางในการแก้ปัญหาทางการศึกษาที่เกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันที่เป็นปัญหาเฉพาะด้าน และยังเป็น การวิจัยเพื่อพัฒนาอีกด้านหนึ่งด้วย เพราะงานวิจัยในรูปแบบนี้จะสามารถนำไปใช้ในสภาพจริง ทันต่อเหตุการณ์ได้ทันทีเลยซึ่งจะเป็นการวิจัยหารูปแบบใหม่ วิธีการปฏิบัติใหม่หรือเทคนิคใหม่ หรือวิจัยโครงการใหม่ ๆ หรือกระบวนการจัดการเรียนการสอน เช่น วิธีการสอนรูปแบบใหม่ เทคนิคการสอน เป็นต้น

สุภาภรณ์ จันทวานิช (2531, หน้า 67) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการมาผสมผสานกันคือการปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรม ที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมการวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วม ในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมีความหมายถึง วิธีการที่ ทำให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา ของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหามา หรือ ส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัย ทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ส่วนกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเป็นไปในเชิงการวิภาษ (Dialectic) ซึ่งชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านตลอดจนนิสัยใจคอของชาวบ้าน สะท้อนความต้องการและแบบแผน ในการดำเนินชีวิตของเขา การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทน ในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โฉนดการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมวางแผนและ กำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ ประกอบกับการใช้ภูมิปัญญาและทุนที่มี อยู่ในชุมชน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

แบบมีส่วนร่วมนี้ นอกจากจะส่งผลดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาของผลงานวิจัย และกระบวนการวิจัยในตัวของมันเองอีกด้วยและอีกทางหนึ่งการวิจัยยังเป็นส่วนสำคัญในการสร้างองค์ความรู้ให้แก่ประชาชนที่เข้าร่วมกิจกรรมการวิจัย ซึ่งสามารถเป็นตัวนำของการพัฒนาลงสู่ชุมชนท้องถิ่นอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพอีกด้วย

ขนิษฐา กาญจนสินนท์ (2536) ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าหมายถึง การวิจัยที่พยายามศึกษาชุมชน โดยเน้นการวิเคราะห์ปัญหา ศึกษาแนวทางแก้ปัญหา วางแผนและดำเนินการตามแผนในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการดำเนินการประเมินผล โดยที่ทุกขั้นตอนดังกล่าวสมาชิกชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ ได้พัฒนาตนเอง ในการทำงานพัฒนา

โดยทั่วไปแล้ว ข้อกำหนดของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้นแตกต่างไปจากแนวคิดของการวิจัยแบบเดิมอยู่มาก แนวคิดในการวิจัยแบบเดิมนั้น หยั่งอยู่บนฐานของปรัชญาปฏิฐานนิยมเชิงตรรก (Philosophy of Logical Positivism) และพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioralism) ซึ่งมีข้อกำหนดว่า นักวิจัยทุกคนจะต้องรักษาความเป็นกลาง (Neutrality) โดยแยกตัวเองโดยสิ้นเชิงออกจากสิ่งที่ศึกษาเพื่อไม่ให้เกิดอคติ (bias) ต่อการศึกษา อันจะทำให้ผลของการศึกษาเบี่ยงเบนและไม่น่าเชื่อถือ แต่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและนักพัฒนาหรือนักปฏิบัติการ (Practitioners) ตลอดกระบวนการศึกษาค้นคว้า กมล สุประเสริฐ (2537 หน้า 7) จึงให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการวิจัยที่จัดกระทำโดยผู้ปฏิบัติการเพื่อนำผลการวิจัยมาใช้ในการแก้ไขปัญหาด้านที่ และต้องกระทำเป็นหมู่คณะร่วมกัน ขยายความอีกได้ว่า เป็นการวิจัยที่ต้องอาศัยกระบวนการทำงานร่วมกันที่จะต้องสืบสวนสอบสวนหาปัญหาและข้อโต้แย้งร่วมกันเป็นกลุ่ม วิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหา โดยเป็นกระบวนการที่ค่อนข้างจะลำเอียงไปในทางกระบวนการประชาธิปไตย

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544, หน้า 61 – 62) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคของความจริง (ปัญหา) ที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่ทิศทางใหม่

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นกระบวนการทางประชาธิปไตยอย่างหนึ่งของบุคคลจำนวนหนึ่ง ที่นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยและลงมือกระทำด้วยตนเองนำมาปรับปรุงแก้ไข หรือเปลี่ยนแปลงสังคมของตน (กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2538)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับความต้องการที่จะหลุดพ้นจากการถูกรวบงำและเป็นความพยายามที่จะฟื้นฟูสังคม เป็นการวิจัยเชิงวิพากษ์ที่แฝงเร้นด้วยจิตวิญญาณของความอิสระ เป็นการวิจัยที่เสริมพลังให้แก่กลุ่มที่ด้อยกว่าในสังคม (ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล, 2543, หน้า 186)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่เป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่ใช้ทรัพยากรของสังคมทางการศึกษา จึงเป็นสมบัติของสังคมซึ่งกระทำโดยมีความมุ่งหมายที่จะรับใช้สังคม ด้วยเหตุนี้จึงได้คำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่สังคมนั้นจะได้รับ ซึ่งหมายถึงการทำให้การวิจัยนั้นเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา โดยทุกคนในสังคมต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาไปสู่เป้าหมายรวมกัน แล้วนำความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ต่อไป (ฉวีวรรณ เฟื่องดี, 2549, หน้า 18)

ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการวิจัยที่ช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคมหนึ่ง และนำคนในสังคมนั้น ๆ เข้ามามีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกับผู้วิจัยในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย

แนวคิดและปรัชญา

รองศาสตราจารย์ ดร.สุริยา วีรวงศ์ แห่งสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) จะเป็นการศึกษาภาคสนาม (Field Studies) โดยเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพและวิธีการศึกษาดังนี้

1. ข้อมูลเชิงคุณภาพ จะได้จากการสังเกต (Observation) โดยใช้การสังเกต 2 แบบคือ

1.1 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non –Participant Observation) เป็นการสังเกตวิถีชีวิต และสภาพทั่วไปของชุมชน

1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยผู้ศึกษาจะเข้าร่วมสังเกตการณ์ ร่วมกิจกรรมกับชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลจริงมากที่สุด โดยจะให้ความสำคัญกับการจัดระดมความคิดเห็นจากชุมชน (Focus Group)

2. ข้อมูลเชิงปริมาณ จะได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) โดยใช้การสัมภาษณ์ 2 แบบ คือ

2.1 การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ สภาพทั่วไป วิถีชีวิตของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมในอดีตจนถึงปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น

2.2 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยกำหนดโครงสร้างของเรื่องที่ ต้องการทราบ ด้วยการจัดทำแบบสอบถามเป็นเครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์

ดังนั้น “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” จึงเป็นการวิจัยโดยใช้วิธีการให้ชุมชน หรือผู้แทนทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยมีลักษณะของการศึกษาที่เป็นตามกระบวนการขั้นตอนของการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมในการศึกษา โดยเน้นถึงการวิเคราะห์ปัญหา และศึกษาหาแนวทางการแก้ปัญหา การวางแผนโครงการ การปฏิบัติตามแผน และการติดตามประเมินผล โดยการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกันกับชุมชน หรือผู้แทนทุกภาคส่วนเพื่อพัฒนาซึ่งมีความหลากหลายวิธี ทั้งนี้ เพื่อความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความแตกต่าง การพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยและพัฒนา (R & D) โดยใช้แนวคิด “การมีส่วนร่วม” มาเป็นกลวิธีหนึ่งในระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีวิธีการอยู่ 3 แบบที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ที่ควรศึกษาและทำความเข้าใจ ดังนี้

1. การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation – PO)

คำว่า “การสังเกตการณ์แบบร่วม” หมายถึงวิธีที่ใช้ในการศึกษา วิจัยภาคสนาม บางครั้งเรียกวิธีนี้ว่า “การสังเกตภาคสนาม (Field Observation)” ซึ่งเป็นวิธีการสังเกตที่มีขั้นตอนการเฝ้าดูพฤติกรรมของคน กลุ่มคน และชุมชน การซักถาม การบันทึกข้อมูลอย่างมีระบบและการวิเคราะห์ข้อมูล ไปด้วยในขณะเดียวกัน การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม คือ วิธีการศึกษาชุมชนที่ผู้วิจัยได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการร่วมทำกิจกรรมด้วยกัน โดยมีลักษณะสำคัญคือ เน้นการศึกษาชุมชน โดยใช้ชุมชนเป็นหน่วยในการศึกษามากกว่าการใช้บุคคลเป็นหน่วยในการศึกษา เน้นสังเกต การสัมภาษณ์ อย่างไม่เป็นทางการและการบันทึกข้อมูลในขณะที่มีการใช้ชีวิตในชุมชนเพื่อให้ได้ข้อมูลเฉพาะเรื่องอย่างละเอียดลึกซึ้งรวมทั้งเน้นการให้เวลาที่ยาวนานในการเก็บข้อมูล เพื่อให้สามารถแน่ใจได้ว่านักวิจัยและชาวบ้านเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างถูกต้อง

2. การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research – PR)

การวิจัยแบบมีส่วนร่วม คือ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชน โดยนักวิจัยและชาวบ้านร่วมกันศึกษา เริ่มต้นจากการใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และเพิ่มเติมเรื่องการให้ความสำคัญกับข้อมูลและมีความคิดของชาวบ้าน การเก็บข้อมูลเป็นลักษณะ

การแลกเปลี่ยนข้อมูลสารสนเทศ (Data & Information) ในลักษณะการสื่อสารสองทาง (Two – way Communication) และการสัมภาษณ์อยู่ในลักษณะพูดคุยแลกเปลี่ยนที่เรียกว่า การสนทนาแลกเปลี่ยน (Dialogue)

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นการวิจัยที่เน้นถึงการวิเคราะห์ปัญหา และศึกษาหาแนวทางการแก้ไขปัญหา การวางแผน โครงการ การปฏิบัติตามแผน และการติดตามประเมินผล โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน คำว่า ปฏิบัติการ (Action) หมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินการ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่ง ส่วนคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และการดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย ดังนั้น PAR จึงนับเป็นกระบวนการประชาธิปไตยหลังจากที่ประชาชนได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยด้วยตนเองและใช้ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนั้น ไปใช้เพื่อเปลี่ยนสภาพสังคมของตน โดยผ่านกระบวนการ 3 อย่าง คือ การสำรวจและศึกษาสังคม (Social Education) และมีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการนำความรู้ไปจัดการเปลี่ยนแปลงสังคม (Social Action) เพื่อปรับปรุงสภาวะชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนสภาพโครงสร้างและความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคมของตนด้วย

ยาใจ พงษ์บริบูรณ์ (2537, หน้า 13) ได้กล่าวถึง แนวคิดและจุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการไว้ดังนี้

1. มุ่งหวังในการปรับปรุงประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานประจำให้ดียิ่งขึ้น โดยนำงานที่ปฏิบัติตามวิเคราะห์หาสาระสำคัญของสาเหตุที่เป็นปัญหา อันเป็นเหตุให้การปฏิบัติงานนั้น ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และร่วมกันกับคณะทำงานในการวางแผนดำเนินการแก้ปัญหาอย่างมีระเบียบ

2. เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ในการแก้ปัญหาทางการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในห้องเรียน กล่าวโดยสรุปของหลักการสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการต่อไปนี้

2.1 การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นความพยายามที่จะปรับปรุงการศึกษา โดยการเปลี่ยนแปลง (Changing) การศึกษานั้นและเรียนรู้ลำดับของการเปลี่ยนแปลงนั้น

2.2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการทำงานของกลุ่ม (Participatory) และใช้การปรึกษาหารือร่วมมือทำงาน (Collaboration) ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยปฏิบัติตามแนวทางที่กลุ่มกำหนด

2.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการใช้การสะท้อนการปฏิบัติการ (Reflection) โดยประเมินตรวจสอบในทุก ๆ ขั้นตอน เพื่อปรับปรุงการฝึกหรือการปฏิบัติให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย

2.4 การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ (Systematic Learning Process) โดยบุคคลที่เกี่ยวข้องนำความคิดเชิงนามธรรมมาทดลองฝึกปฏิบัติ และประเมินผลการปฏิบัติ ซึ่งเป็นการทดสอบ (Test) แนวคิดนั้นถูกต้องหรือผิด

2.5 การวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ (Start Small) อาจเริ่มต้นจากบุคคล (ครู/ นักวิจัย) คนเดียวพยายามดำเนินการให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงบางสิ่งบางอย่างทางการศึกษาให้ดีขึ้น โดยขณะที่ปฏิบัติการต้องปรึกษา/ รับฟังข้อคิดเห็นและอาศัยการร่วมปฏิบัติจากผู้เกี่ยวข้อง

2.6 การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการสร้างความรู้ใหม่ ที่ให้แนวทางปฏิบัติเชิงรูปธรรมจากการบันทึก (Records) พัฒนาการของกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ขณะเดียวกันสามารถนำประสบการณ์ที่ศึกษามาประมวลเป็นข้อมูลเสนอเชิงทฤษฎี (Proposition) ได้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ เมื่อนำมาวิจัยแก้ปัญหาในชั้นเรียน โดยครูเป็นผู้เรียนรู้และวิเคราะห์วิจารณ์จากผลที่ได้จากการปฏิบัติจะทำให้ได้รูปแบบการแก้ไขปัญหาคือพัฒนาการเรียนการสอนได้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของชั้นเรียน และระบบของตนเองได้อย่างแท้จริง

แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นรูปแบบของการสืบสวนแบบภาพสะท้อน (กลับ) ของตนเองเป็นส่วนรวมของกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในสถานการณ์ทางสังคม เพื่อต้องการที่จะพัฒนาหลักการพื้นฐานและความเป็นธรรมของวิธีการปฏิบัติงาน เพื่อให้ได้รูปแบบหรือแนวทางใช้ในการพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานนั้น และในขณะเดียวกันก็เป็นการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานนั้น ๆ ให้สอดคล้องกับภาวะของสังคมและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องของกลุ่มผู้ร่วมงาน การวิจัยนี้อาจรวมถึง ครู นักเรียน ผู้บริหาร โรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียนและสมาชิกในชุมชนอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มใดก็ได้ที่สนใจร่วมกัน วิธีการของการวิจัยปฏิบัติการนั้น เป็นไปได้อย่างต่อเนื่องเมื่อมีความร่วมมือของกลุ่มบุคคลที่จะพิจารณาวิเคราะห์การกระทำของตนเองและกลุ่ม โดยใช้วิจยารณญาณอย่างละเอียดถี่ถ้วนในทางการศึกษา โดยมีการใช้การวิจัยปฏิบัติการในการพัฒนาหลักสูตรระดับโรงเรียนการพัฒนาวิชาชีพ การพิจารณาเกี่ยวกับนโยบายของการตั้งกฎและระเบียบของชั้นเรียนนโยบายของโรงเรียน เกี่ยวกับการประเมินโดยไม่ใช้การแข่งขันกัน นโยบายของกลุ่มเกี่ยวกับบทบาทการให้คำปรึกษาแก่โรงเรียน และนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการพัฒนาโครงการในโรงเรียน

แนวความเห็นอีกแง่คิดหนึ่งของการวิจัยปฏิบัติการนี้ มาจากการเชื่อมโยงคำทั้งสองคำว่า “การปฏิบัติ” (Action) และ “การวิจัย” (Research) เข้าด้วยกันเป็นการเน้นความหมายที่จะใช้การวิจัยเพื่อพัฒนาและเป็นแนวทางในการเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรการสอน และการเรียนรู้ผลของการพัฒนาอยู่ ว่ามีอะไรเกิดขึ้นในชั้นเรียนและโรงเรียน มีการแยกแยะ แจกแจงและพิจารณาในหลักการและเหตุผลของการจัดการศึกษาในโรงเรียนอย่างละเอียดและชัดเจน การวิจัยปฏิบัติการช่วยจัดหา แนวทางการทำงานที่เชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากแนวคิดไปสู่การปฏิบัติ การวิจัยปฏิบัติการเป็นแนวคิดที่ใหม่เพียงใด

แนวคิดของการวิจัยปฏิบัติการนี้ Corey (1953 อ้างถึงใน ยาใจ พงษ์บริบูรณ์, 2537, หน้า 19) ได้ยืนยันว่ามีแหล่งที่มาอย่างน้อย 2 แหล่ง คือ

1. เกิดจากการเสนอแนวคิดของ Collier ต่อคณะกรรมการของ Indian Affairs ระหว่างปี ค.ศ. 1933 – 1945 ขณะที่ดำรงตำแหน่งเป็นคณะกรรมการว่า ความสำคัญของงานวิจัยเกี่ยวกับการวางแผนทางสังคม นอกจากจะเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อโครงการวิจัยหรือเป้าหมายการวิจัยแล้ว ผลวิจัยก็ควรนำไปปฏิบัติได้โดยผู้ร่วมวิจัย และจะต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์ในกลุ่มผู้ปฏิบัติงาน โดยอาศัยประสบการณ์ที่ได้รับมาผู้บริหารงานและผู้ปฏิบัติงานต้องร่วมกันวิจัยในสิ่งที่มีความต้องการในหน่วยงานของตนเองด้วย

2. เกิดจากงานของ Kurt Lewin ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เพื่อปรับปรุงคุณภาพของการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยอาศัยแนวคิดสำคัญ 2 ประการ คือ การตัดสินใจของกลุ่มและความตั้งใจร่วมกันที่จะทำการปรับปรุงการปฏิบัติงาน ซึ่งแนวคิดเริ่มต้นเกิดจากการพยายามเชื่อมโยงทฤษฎีที่นักวิจัยไว้ไปสู่การปฏิบัติของผู้ปฏิบัติงานในการแก้ไขปัญหาทางสังคมที่มีความแตกต่างของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะการแบ่งชนชั้น ความมียศ และ การปฏิบัติต่อชนกลุ่มน้อย

Kurt Lewin กล่าวถึงความคิดของคนที่กำลังเผชิญสถานการณ์ที่เป็นปัญหา หรือที่มีความคลุมเครือไม่กระจ่างชัด มักจะมีคำถามเกิดขึ้น 3 ข้อ คือ

1. สถานการณ์ตอนนี้เป็นอย่างไ
2. มีอันตรายอะไรบ้าง และที่สำคัญที่สุดคืออะไร
3. แล้วเราจะทำอย่างไร

ซึ่งคำตอบหรือวิธีการแก้ปัญหานั้นไม่สามารถหาได้จากทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งหรือในงานวิจัยใดวิจัยหนึ่งเพราะความแตกต่างกันในเหตุการณ์หรือบริบทที่เกิดขึ้น ดังนั้น ผู้ที่กำลังเผชิญปัญหายังจึงเป็นผู้ค้นหาคำตอบหรือวิธีปฏิบัติด้วยตนเองได้ดีที่สุด